יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יב כִּי תִשָּׂא
אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר
נַפְשׁוֹ לַיהוָה בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף
בִּפְקֹד אֹתָם׃ יג זֶה יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים
מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל
מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַיהוָה׃ יד כֹּל הָעֹבֵר
עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה יִתֵּן
תְּרוּמַת יְהוָה׃ טו הֶעָשִׁיר לֹא־יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא
יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשֶּׁקֶל לָתֵת אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה
לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ טז וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף

אונקלוס

(יא) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃
(יב) אֲרֵי תְּקַבֵּיל יַת חוּשְׁבַּן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְמִנְיָנֵיהוֹן וְיִתְּנוּן גְּבַר
פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ קֳדָם יְיָ כַּד תִּמְנֵי
יַתְהוֹן וְלָא יְהֵי בְהוֹן מוֹתָא כַּד
תִּמְנֵי יַתְהוֹן׃ (יג) דֵּין יִתְּנוּן כָּל
דַּעֲבַר עַל מִנְיָנָיָא פַּלְגוּת סִלְעָא
בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עַסְרִין מָעִין סִלְעָא
פַּלְגוּת סִלְעָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃
(יד) כָּל דַּעֲבַר עַל מִנְיָנָיָא מִבַּר
עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא יִתֵּן אַפְרָשׁוּתָא
קֳדָם יְיָ׃ (טו) דְּעַתִּיר לָא יִסְגֵּי
וּדְמִסְכֵּן לָא יִזְעֵר מִפַּלְגוּת סִלְעָא
לְמִתַּן יַת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא
עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן׃ (טז) וְתִסַּב יַת כַּסְפָּא

י. תקבל את חשבון. כ. לגאולת. ל. לפני.
מ. מות. נ. לפני. ס. לפני. ע. לפני.

רש"י

(יב) **כי תשא.** לשון קבלה כתרגומו, כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם, אל תמנם לגלגולת, אלא יתנו כל אחד מחצית השקל, ותמנה את השקלים ותדע מנינם: **ולא יהיה בהם נגף.** שהמנין שולט בו עין הרע, וְהַלָּבָן בא עליהם, כמו שמצינו בימי דוד[א]: (יג) **זה יתנו.** הראה לו כמין מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל, ואמר לו כזה יתנו[ב]: **העבר על הפקדים.** דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה, וכן לשון כֹּל אֲשֶׁר יַעֲבֹר תַּחַת הַשָּׁבֶט (ויקרא כז לב), וכן תַּעֲבֹרְנָה הַצֹּאן עַל יְדֵי מוֹנֶהָ (ירמיה לג יג): **מחצית השקל בשקל הקדש.** במשקל השקל שקבעתי לך לשקול בו שקלי הקדש, כגון שקלים האמורין בפרשת ערכין ושדה אחוזה: **עשרים גרה השקל.** עכשיו פירש לך כמה הוא: גרה. לשון מעה, וכן בשמואל (א׳ ב לו) יָבוֹא לְהִשְׁתַּחֲוֹת לוֹ לַאֲגוֹרַת כֶּסֶף וְכִכַּר לָחֶם:

מקורי רש"י

א. עי׳ תנחומא (כי תשא א): רבי מנחמה בשם רבי ביבי בשם רבי חייא בר אבא בשם רבי אלעזר בן יעקב, כתיב והיה מספר בני ישראל כחול הים (הושע ב) למה נמשלו כחול, לומר מה החול אתה עושה בו גומא בערב ובשחרית את מוצא אותה שכבר נתמלאת, כך כל אלפים שחסרו בימי דוד נתמלאו בימי שלמה בנו, שנאמר (מלכים א ד) יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים לרוב, רבי אליעזר בשם רבי יוסי בן זמרא אמר כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו ושלא לצורך חסרו, ואימתי נמנו לצורך בימי משה ושלא לצורך בימי דוד, ונתנו איש כופר נפשו לה׳ בימי משה ולא יהיה בהם נגף בימי דוד. ועי׳ ברכות (סב ע״ב): אם ה׳ הסיתך בי ירח מנחה, אמר רבי אלעזר, אמר ליה הקדוש ברוך הוא לדוד מסית קרית לי, הרי אני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים אותו, דכתיב כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו וגו׳. מיד ויעמד שטן על ישראל, וכתיב ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל. וכיון דמנינהו לא שקל מינייהו כופר, דכתיב ויתן ה׳ דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד. **ב.** עי׳ ירושלמי שקלים (פרק א ה״ד): אמר רבי מאיר, כמין מטבע של אש הוציא הקדוש ברוך הוא מתחת כסא כבודו והראהו למשה, אמר לו זה יתנו, כזה יתנו.

רש"י

עשרים גרה השקל. שהשקל השלם ד׳ זוזים, והזוז מתחלתו חמש מעות, אלא בא והוסיפו עליו שתות, והעלוהו לשש מעה כסף, ומחצית השקל הזה שאמרתי לך, יתנו תרומה לה׳: (יד) **מבן עשרים שנה ומעלה.** למדך כאן, שאין פחות מבן עשריס יולא לצבא, ונמנה בכלל אנשים: (טו) **לכפר על נפשתיכם.** שלא תנגפו על ידי המנין. דבר אחר לכפר על נפשותיכם, לפי שרמז להם כאן ג׳ תרומות, שנכתב כאן תרומת ה׳ ג׳ פעמים, אחת תרומת אדנים, שמנאן כשהתחילו בנדבת המשכן, ונתנו כל אחד ואחד מחצית השקל, ועלה למאת הככר, שנאמר וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת כִּכָּר (לקמן לח כה), ומהם נעשו האדנים שנאמר וַיְהִי מְאַת כִּכַּר הַכֶּסֶף וגו׳ (שם כז). והשנית אף היא על ידי מנין, שמנאן משהוקם המשכן, הוא המנין האמור בתחלת חומש הפקודים, בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה

הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־
עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן
לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם: יז וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יח וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ
נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד
וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם: יט וְרָחֲצוּ
אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם:

אונקלוס

דְכִפּוּרַיָּא מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתֵּן יָתֵיהּ
עַל פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיהֵי לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל לְדָכְרָנָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל
נַפְשָׁתֵיכוֹן: (יז) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר: (יח) וְתַעְבֵּיד כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא
וּבְסִיסֵיהּ[פ] דִנְחָשָׁא לְקִדּוּשׁ[צ] וְתִתֵּן
יָתֵיהּ בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא
וְתִתֵּן תַּמָּן מַיָּא: (יט) וִיקַדְשׁוּן[ק] אַהֲרֹן
וּבְנוֹהִי מִנֵּיהּ יַת יְדֵיהוֹן וְיַת רִגְלֵיהוֹן:

פ. ובסיס. צ. לקדש. ק. ויקדשו.

רש"י

הַשֵּׁנִית (במדבר א א), ונתנו כל אחד מחצית השקל, והן לקנות מהן קרבנות צבור של כל שנה ושנה, והשוו בהם עניים ועשירים, ועל אותה תרומה נאמר לכפר על נפשותיכם, שהקרבנות לכפרה הם באים. והשלישית היא תרומת המשכן, כמו שנאמר כָּל מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת (לקמן לה כד), ולא היתה יד כלם שוה בה, אלא איש איש מה שנדבו לבו[ג]: (טז) **ונתת אתו על עבדת אהל מועד.** למדת, שנצטוה למנותם בתחלת נדבת המשכן אחר מעשה העגל, מפני שנכנס בהם מגפה, כמו שנאמר וַיִּגֹּף ה' אֶת הָעָם (לקמן לב לה), משל לצאן החביבה על בעליה שנפל בה דבר, ומשפסק, אמר לו לרועה בבקשה ממך, מנה את צאני ודע כמה נותרו בהם, להודיע שהיא חביבה עליו. ואי אפשר לומר שהמנין הזה הוא האמור בחומש הפקודים, שהרי נאמר בו בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי (במדבר א א), והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון, שנאמר בְּיוֹם הַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תָּקִים וגו' (לקמן מ ב), ומהמנין הזה נעשו האדנים משקלים שלו, שנאמר וַיְהִי מְאַת כִּכַּר הַכֶּסֶף לָצֶקֶת וגו' (שם לח כז), הא למדת, ששתים היו, אחת בתחלת נדבתן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה, ואחת בשנה שנייה באייר משהוקם המשכן. ואם תאמר, וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוים, ו' מאות אלף וג' אלפים וה' מאות וג', שהרי בכסף פקודי העדה נאמר כן, ובחומש הפקודים אף בו נאמר כן, וַיִּהְיוּ כָּל הַפְּקֻדִים שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים (במדבר א מו), והלא בשתי שנים היו, ואי אפשר שלא היו בשעת מנין הראשון בני י"ט שנה שלא נמנו, ובשנייה נעשו בני כ'. תשובה לדבר, אצל שנות האנשים בשנה אחת נמנו, אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים, לפי שליציאת מצרים מונין מניסן, כמו ששנינו במסכת ראש השנה (ב ע"ב), ונבנה המשכן בראשונה והוקם בשנייה, שנתחדשה שנה באחד בניסן, אבל שנות האנשים מנויין למנין שנות עולם המתחילין מתשרי, נמצאו שני המנינים בשנה אחת, המנין הראשון היה בתשרי לאחר יום הכפורים, שנתרצה המקום לישראל לסלוח להם ונצטוו על המשכן, והשני באחד באייר: **על עבדת אהל מועד.** הן אדנים שנעשו בו: (יח) **כיור.** כמין דוד גדולה, ולה דדים המריקים בפיהם מים: **וכנו.** כתרגומו בְּסִיסֵיהּ, מושב מתוקן לכיור: **לרחצה.** מוסב על הכיור: **ובין המזבח.** מזבח העולה, שכתוב בו שהוא לפני פתח משכן אהל מועד, והיה הכיור מָשׁוּךְ קמעא, ועומד כנגד אויר שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק כלל בנתיים, משום שנאמר וְאֵת מִזְבַּח הָעֹלָה שָׂם פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד (לקמן מ כט), כלומר מזבח לפני אהל מועד, ואין כיור לפני אהל מועד, הא כיצד, משוך קמעא כלפי הדרום, כך שנויה בזבחים (נט ע"א[ד]): (יט) **את ידיהם ואת רגליהם.** בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו, וכך שנינו בזבחים (יט ע"ב), כיצד קדוש ידים ורגלים, מניח ידו הימנית על גבי רגלו הימנית, וידו השמאלית על גבי רגלו השמאלית, ומקדש[ה]:

מקורי רש"י

ג. עי' לעיל פרק כה פסוק ב הערה ר. ד. ז"ל: מזבח בפתח אהל מועד ולא כיור בפתח אהל מועד היכן היה נותנו בין האולם ולמזבח משוך קימעא כלפי הדרום. ה. ז"ל: תנו רבנן כיצד מצות קידוש מניח ידו הימנית על גבי רגלו הימנית וידו השמאלית על גבי רגלו השמאלית ומקדש רבי יוסי ברבי יהודה אומר מניח שתי ידיו זו על גב זו ועל גבי שתי רגליו זו על גבי זו ומקדש.

כ בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא
יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר
אִשֶּׁה לַיהוָה: כא וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם
וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ
וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם: פ כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר: כג וְאַתָּה קַח־לְךָ בְּשָׂמִים רֹאשׁ
מָר־דְּרוֹר חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְקִנְּמָן־בֶּשֶׂם מַחֲצִיתוֹ
חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם וּקְנֵה־בֹשֶׂם חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם:
כד וְקִדָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ וְשֶׁמֶן
זַיִת הִין: כה וְעָשִׂיתָ אֹתוֹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ

אונקלוס

(כ) בְּמֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִימְנָא יְקַדְּשׁוּן[ר] מַיָּא וְלָא יְמוּתוּן אוֹ בְּמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא לְאַסָּקָא קוּרְבָּנָא קֳדָם[ש] יְיָ: (כא) וִיקַדְּשׁוּן[ת] יְדֵיהוֹן וְרִגְלֵיהוֹן וְלָא יְמוּתוּן וּתְהֵי לְהוֹן קְיָם[א] עֲלַם לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי[ב] לְדָרֵיהוֹן: (כב) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (כג) וְאַתְּ סַב לָךְ בּוּסְמִין רֵישָׁא מֵירָא דַכְיָא מַתְקַל[ג] חֲמֵשׁ מְאָה וְקִנְמָן בְּשַׂם פַּלְגוּתֵיהּ מַתְקַל[ד] מָאתָן וְחַמְשִׁין וּקְנֵה בוּסְמָא מַתְקַל[ה] מָאתָן וְחַמְשִׁין: (כד) וּקְצִיעָתָא מַתְקַל[ו] חָמֵשׁ מְאָה בְּסִילְעֵי קוּדְשָׁא וּמְשַׁח זֵיתָא מְלֵא[ז] הִינָא: (כה) וְתַעְבֵּד יָתֵיהּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא

ר. יקדשו. ש. קרבן לפני. ת. ויקדשו. א. חוק. ב. ולבניו. ג. מור טהור, משקל. ד. משקל. ה. משקל. ו. משקל. ז. מלוא.

רש"י

(כ) **בבאם אל אהל מועד.** להקטיר שחרית ובין הערבים קטרת, או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי עבודת אלילים: **ולא ימותו.** הא אם לא ירחצו ימותו, שבתורה נאמרו כללות, ומכלל לאו אתה שומע הן[ו]: **אל המזבח.** החיצון, שאין כאן ביאת אהל מועד אלא בחצר: (כא) **ולא ימותו.** לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רחוץ ידיים ורגליים, שממיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל[ז]: (כג) **בשמים ראש.** חשובים: **וקנמן בשם.** לפי שהקנמון קליפת עץ הוא, יש שהוא טוב ויש בו ריח טוב וטעם, ויש שאינו אלא כעץ, לכך הוצרך לומר קנמן בשם, מן הטוב: **מחציתו חמשים ומאתים.** מחצית הבאתו תהא חמשים ומאתים, נמצא כלו חמש מאות, כמו שיעור מר דרור, אם כן למה נאמר בו חצאין, גזרת הכתוב היא להביאו לחצאין, להרבות בו ב' הכרעות, שאין שוקלין עין בעין, וכך שנויה בברייתא (ה ע"א)[ח]: **וקנה בשם.** קנה של בשם, לפי שיש קנים שאינן של בשם, הוצרך לומר בשם: **חמשים ומאתים.** סך משקל כולו: (כד) **וקדה.** שם שורש עשב, ובלשון חכמים קציעה: **הין.** י"ב לוגין, ונחלקו בו חכמי ישראל, ר' מאיר אומר, בו שלקו את העקרין, אמר לו ר' יהודה, והלא לסוך את העקרין אינו סיפק, אלא שראוי במים שלא יבלעו את השמן, ואחר כך הניף עליהם השמן, עד שקלט הריח וקפחו לשמן שעל העקרין[ט]:

מקורי רש"י

ו. עי' סנהדרין (פג ע"ב): ושלא רחוץ ידים ורגלים מנלן [דחייב מיתה], דכתיב בבאם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימותו. **ז.** תוספתא מנחות (פרק א הי"ב): אחד כהן גדול ואחד כהן הדיוט ששמשו שחרית שלא רחוץ ידיהם ורגליהם הרי אלו חייבים מיתה שנ' בבואם אל אוהל מועד ירחצו מים ולא ימותו. **ח.** עי' כריתות (ה ע"א): תנו רבנן, שמן המשחה מר דרור ה' מאות, קדה ה' מאות, קנמן בשם ה' מאות, וקנה בשם חמשים ומאתים, נמצאו כולם אלף ושבעה מאות וחמשים. תנא מניינא קא משמע לן, תנא הא קא קשיא ליה, אימא קנה בשם כקנמן בשם, מה קנמן בשם מחציתו בחמשים ומאתים אף קנה בשם מחציתו חמשים ומאתים. דהוו להו תרין אלפים. ואימא ה"ג, אם כן, נכתוב קרא קנמן בשם וקנה בשם מחצה ומחצה חמשים ומאתים. אמר ליה רב פפא לאביי, כשהוא שוקל, בהכרע הוא שוקל או עין בעין הוא שוקל, אמר ליה, רחמנא כתב בד בבד, ואת אמרת בהכרע, והאמר רב יהודה, הקדוש ברוך הוא יודע הכרעות, אלמא דאית בהו הכרע, אלא אמר רב יהודה, דקנמן בשם אמאי מייתי מחציתו דחמש מאות חמשים ומאתים בחד זימנא וחמשים ומאתים בחד זימנא, כיון דכולהון ה' מאות הויין, נייתי ה' מאות בבת אחת, ש"מ, מדקמייתי לה לקנמן בשם בתרי זימני הכרע אית ביה, והקב"ה יודע בהכרעות. **ט.** עי' ירושלמי סוטה (פרק ח הלכה ג): ושמן זית הין. שהן שנים עשר לוג שבו היה שולק את העיקרין דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר שולקן היה במים ונותן שמן על גביהן וכיון שהיה קולט את הריח היה מעבירו כדרך שהפטמין עושין הדא היא דכתיב ועשית אותו שמן משחת קודש. יהיה זה לי לדורותיכם.

רֹקַח מִרְקַחַת מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ
יִהְיֶה׃ כו וּמָשַׁחְתָּ בוֹ אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת אֲרוֹן
הָעֵדֻת׃ כז וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־
הַמְּנֹרָה וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ כח וְאֶת־
מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃
כט וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְהָיוּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ
בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃ ל וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּמְשָׁח
וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם לְכַהֵן לִי׃ לא וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר
לֵאמֹר שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם׃
לב עַל־בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ וּבְמַתְכֻּנְתּוֹ לֹא תַעֲשׂוּ

אונקלוס

בּוֹסָם מְבַסַּם[ח] עוֹבַד בּוּסְמָנוּ[ט] מְשַׁח
רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵא׃ (כו) וּתְרַבֵּי
בֵּיהּ יַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַת אֲרוֹנָא
דְסַהֲדוּתָא׃ (כז) וְיַת פָּתוֹרָא וְיַת
כָּל מָנוֹהִי וְיַת מְנַרְתָּא וְיַת מָנָהָא
וְיַת מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא[י]׃
(כח) וְיַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיַת כָּל
מָנוֹהִי וְיַת כִּיוֹרָא וְיַת בְּסִיסֵיהּ[כ]׃
(כט) וּתְקַדֵּשׁ יַתְהוֹן וִיהוֹן קוֹדֶשׁ
קוּדְשַׁיָּא כָּל דְיִקְרַב[ל] בְּהוֹן יִתְקַדָּשׁ׃
(ל) וְיַת אַהֲרֹן וְיַת בְּנוֹהִי תְּרַבֵּי
וּתְקַדֵּשׁ יַתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קָדָמָי[מ]׃
(לא) וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימָר
מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵי דֵין לִי
לְדָרֵיכוֹן׃ (לב) עַל בִּסְרָא דֶאֱנָשָׁא
לָא יִתָּסֵךְ וּבִדְמוּתֵיהּ[נ] לָא תַעַבְדוּן

ח. בוסם מבוסם. ט. בשמים. י. בשמים. כ. בסיס. ל. שיקרב. מ. לשמש לפני. נ. ובדמותו.

רש״י

(כה) **רקח מרקחת.** רוקח שם דבר הוא, והטעם מוכיח שהוא למעלה, והרי הוא כמו רקע, רגע, ואינו כמו רֹגַע הַיָּם (ישעיה נא טו), וכמו רֹקַע הָאָרֶץ (שם מב ה), שהטעם למטה, וכל דבר המעורב בחבירו, עד שזה קופח מזה או ריח או טעם, קרוי מרקחת: **רקח מרקחת.** רקח העשוי על ידי אומנות ותערובות: **מעשה רקח.** שם האומן בדבר: (כו) **ומשחת בו.** כל המשיחות כמין כ״ף יונית[י], חוץ משל מלכים שהן כמין נזר[כ]: (כט) **וקדשת אתם.** משיחה זו מקדשתם להיות קדש קדשים, ומה היא קדושתם, כל הנוגע וגו׳, כל הראוי לכלי שרת, משנכנס לתוכו קדוש קדושת הגוף, להפסל ביוצא, ולינה, וטבול יום, ואינו נפדה לצאת לחולין, אבל דבר שאינו ראוי להם אין מקדשין. ושנויה היא משנה שלימה אצל מזבח, מתוך שנאמר כָּל הַנֹּגֵעַ בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ (לעיל כט לז), שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי, תלמוד לומר כבשים, מה כבשים ראויים אף כל ראוי[ל]. כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי, לפי שאין צורך משיחתן אלא לגדולה, כי כן יסד המלך שזה חנוך גדולתן, ושאר משיחות, כמו רקיקין משוחין [וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים] (לעיל כט ב), וְרֵאשִׁית שְׁמָנִים יִמְשָׁחוּ (עמוס ו ו), לשון ארמית בהן כלשון עברית: (לא) **לדרתיכם.** מכאן למדו רבותינו לומר שכולו קייס לעתיד לבא[מ]: **זה.** בגימטריא תריסר לוגין הוו[נ]: (לב) **לא ייסך.** בשני יודי״ן, לשון לא יפעל, כמו וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ (דברים ה טז): **על בשר אדם לא ייסך.** מן השמן הזה עצמו: **ובמתכנתו לא תעשו כמהו.** בסכום סממניו, לא תעשו אחר כמוהו במשקל סממנין הללו, לפי מדת הין שמן, אבל אם פחת או רבה סממנין לפי מדת הין שמן, מותר, ואף העשוי במתכונתו של זה, אין הסך ממנו חייב, אלא הרוקחו[ס]: **ובמתכנתו.** לשון חשבון, כמו מַתְכֹּנֶת הַלְּבֵנִים (לעיל ה ח), וכן במתכונתה, של קטורת:

מקורי רש״י

י. עי׳ לעיל הערה ש. כ. עי׳ הוריות (יב ע״א): תנו רבנן, כיצד מושחין את המלכים, כמין נזר. ל. עי׳ סנהדרין (לד ע״ב): כל הנוגע במזבח יקדש, שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי תלמוד לומר כבשים מה כבשים ראויין אף כל ראוי רבי עקיבא אומר עולה מה עולה ראויה אף כל ראוי. מ. עי׳ כריתות (ה ע״ב): וכולו קיים לעתיד לבא שנאמר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם. נ. עי׳ שם: זה בגימטריא י״ב. ס. עי׳ שם: שמן כתיב ובמתכונתו לא תעשו כמוהו כמוהו הוא דאסור אבל חציו שפיר דמי.וכו׳ תנו רבנן, המפטם את השמן ללמוד בו או למוסרו לציבור פטור לסוך חייב והסך ממנו פטור לפי שאין חייבין אלא על סיכת שמן המשחה שעשה משה בלבד אמר מר ללמוד בו [או] ע״מ למוסרו לציבור פטור מנלן אתיא מתכונתו מן במתכונתה דקטרת וכתיב לגבי קטרת לא תעשו לכם לכם הוא דאסור, אבל למוסרו לציבור פטור, גבי שמן נמי למוסרו לציבור פטור. ותיהדר קטרת ונילף משמן, מה שמן כי מפטם לחציין פטור, אף קטרת נמי כי מפטם לחציין פטור. אלמה אמר רבא, קטרת שפטמה לחציין חייב, שמן שפטמו לחציין

כָּמֹהוּ קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם: לג אִישׁ אֲשֶׁר
יִרְקַח כָּמֹהוּ וַאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל־זָר וְנִכְרַת
מֵעַמָּיו: ס לד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים
נָטָף וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד
יִהְיֶה: לה וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ
מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ: לו וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק

אונקלוס

כְּוָתֵיהּ קוּדְשָׁא הוּא קוּדְשָׁא יְהֵי
לְכוֹן: (לג) גְּבַר דִּי יְבַסֵּם[ס] דִּכְוָתֵיהּ וְדִי
יִתֵּן מִנֵּיהּ עַל חִלּוֹנָי[ע] וְיִשְׁתֵּיצֵי
מֵעַמֵּיהּ: (לד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַב לָךְ
בּוּסְמִין נָטוּפָא וְטוּפְרָא[פ] וְחֶלְבְּנָתָא
בּוּסְמִין וּלְבוֹנָתָא דָכִיתָא מַתְקַל
בְּמַתְקַל[צ] יְהֵי: (לה) וְתַעְבֵּיד יָתָהּ
קְטוֹרֶת בּוּסְמִין בּוֹסַם[ק] עוֹבַד
בּוּסְמָנוּ[ר] מְעַרַב[ש] דְּכֵי קוּדְשָׁא:
(לו) וְתִשְׁחוֹק מִנָּהּ וְתָדִיק[ת]

ס. יבסם. ע. אדם שאינו קדוש. פ. וצפורן. צ. טהורה משקל במשקל. ק. בסמים מבוסם. ר. בסמים. ש. מעורב. ת. ותשחוק לדק.

רש"י

(לג) **ואשר יתן ממנו.** מאותו של משה[ע]: **על זר.** שאינו צורך כהונה ומלכות[פ]: (לד) **נטף.** הוא צרי, ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף, ובלע"ז גומ"א (גוממיא), והצרי קורין לו טרי"אקה (טהעריאק): **ושחלת.** שורש בשם, חלק ומצהיר כצפורן, ובלשון המשנה קרוי צפורן, וזהו שתרגם אונקלוס וְטוּפְרָא: **וחלבנה.** בשם שריחו רע, וקורין לו גלב"נא (גאלבאן), ומנאה הכתוב בין סממני הקטורת, ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניותינו ותפלתנו את פושעי ישראל שיהיו נמנין עמנו[צ]: **סמים.** אחרים: **ולבנה זכה.** מכאן למדו רבותינו י"א סממנין נאמרו לו למשה בסיני, מעוט סמים שנים, נטף ושחלת וחלבנה ג', הרי ה', סמים, לרבות עוד כמו אלו, הרי עשר, ולבונה, הרי י"א[ק]. ואלו הן, הצרי, והצפורן, החלבנה, והלבונה, מור, וקציעה, שבולת נרד, וכרכום, הרי ח', שהשבולת ונרד אחד שהנרד דומה לשבולת, הקושט, והקילופה, והקנמון, הרי י"א. בורית כרשינה אינו נקטר, אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה[ר]: **בד בבד יהיה.** אלו הארבעה הנזכרים כאן יהיו שוין משקל במשקל, כמשקלו של זה כך משקלו של זה, וכן שנינו (כריתות ו ע"א) הצרי והצפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה. ולשון בד, נראה בעיני שהוא לשון יחיד, אחד באחד יהיה, זה כמו זה: (לה) **ממלח.** כתרגומו מעורב, שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה, ואומר אני שדומה לו וַיִּירְאוּ הַמַּלָּחִים (יונה א ה), מַלָּחַיִךְ וְחֹבְלָיִךְ (יחזקאל כז כז), על שם שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה, כאדם המהפך בכף ביצים טרופות לערבן עם המים, וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה יפה, מהפכו באצבע או בבזך: **ממלח טהור קדש.** ממולח יהיה, וטהור יהיה, וקדש יהיה:

מקורי רש"י

פטור. אמר לך רבא, גבי שמן כתיב ובמתכונתו לא תעשו כמוהו, כמוהו הוא דאסור, אבל חציו שפיר דמי. **ע.** עי' הערה הקודמת. **פ.** עיין כריתות (ו ע"ב): ר"מ סבר, על בשר אדם לא ייסך כתיב, וכתיב ואשר יתן ממנו על זר, מה סיכה כל שהוא, אף נתינה כל שהוא. ורבי יהודה סבר, ילפינן נתינה דעל זר מנתינה דעלמא, מה נתינה דעלמא כזית, אף נתינה דעל זר כזית. אבל סיכה למימשח מלכים וכהנים, דברי הכל כל שהוא. וא"ר יוסף, במאי פליגי רבי מאיר ורבי יהודה גבי מלכים וכהני, ר"מ סבר: ואשר יתן ממנו על זרכתיב, ומלך וכהן השתא זרים נינהו. ורבי יהודה סבר, בעינן עד דאיכא זר מתחלתו ועד סופו, ומלך וכהן מעיקרא לאו זרים הוו. **צ.** עי' שם (ו ע"ב) א"ר חנא בר בזנא א"ר שמעון חסידא, כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית, שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סממני קטרת. אביי אמר מהכא ואגודתו על ארץ יסדה. **ק.** עי' שיר השירים רבה (פרשה א סי' ג): רבי הונא אמר לה (שמות ל') ויאמר ה' אל משה קח לך סמים הרי ב', נטף ושחלת וחלבנה הרי ה' סמים אי תימר דאינון תרין והלא כבר נאמר סמים, בד בבד יהיה תן חמשה כנגד חמשה הרי עשרה, ולבונה זכה הרי אחד עשר, מיכן בדקו חכמים ומצאו שאין יפה לקטרת אלא אחד עשר סממנים הללו בלבד. **ר.** עי' כריתות (ו ע"א): ת"ר: פיטום הקטרת, הצרי והציפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעי' של שבעים מנה, מור וקציעה שיבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר של ששה עשר מנה, הקושט שנים עשר, קילופה שלשה, וקנמון תשעה, בורית כרשינה תשעה קבין, יין קפריסין סאין תלתא קבין תלתא, אם אין לו יין קפריסין מביא חמר חיוריין עתיק, מלח סדומית רובע, מעלה עשן כל שהוא. ר' נתן אומר, אף כיפת הירדן כל שהוא. ואם נתן בה דבש פסלה. חיסר אחת מכל סממניה חייב מיתה. רש"א, הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף. בורית כרשינה, ששפין בה את הציפורן כדי שתהא נאה.

וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר
אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם:
לז וְהַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּמַתְכֻנְתָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ
לָכֶם קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לְךָ לַיהוָה: לח אִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה
כָמֹוהָ לְהָרִיחַ בָּהּ וְנִכְרַת מֵעַמָּיו: ס **לא** א וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם
בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה: ג וָאֲמַלֵּא
אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה וּבִתְבוּנָה וּבְדַעַת
וּבְכָל־מְלָאכָה: ד לַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב
וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת: ה וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת
וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלָאכָה: ו וַאֲנִי הִנֵּה
נָתַתִּי אִתּוֹ אֵת אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן
וּבְלֵב כָּל־חֲכַם־לֵב נָתַתִּי חָכְמָה וְעָשׂוּ אֵת
כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ: ז אֵת אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הָאָרֹן
לָעֵדֻת וְאֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עָלָיו וְאֵת כָּל־כְּלֵי
הָאֹהֶל: ח וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה

אונקלוס

וְתִתֵּן מִנָּהּ קֳדָם סַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן
זִימְנָא דִּי אֵיזַמֵּין מֵימְרִי[א] לָךְ
תַּמָּן קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תְּהֵי לְכוֹן:
(לז) וּקְטוֹרֶת בּוּסְמִין[ב] דִּי תַעְבֵּיד
בִּדְמוּתָהּ[ג] לָא תַעֲבְדוּן לְכוֹן קוּדְשָׁא
תְּהֵי לָךְ קֳדָם[ד] יְיָ: (לח) גְּבַר
דִּיַעְבֵּיד דִּכְוָתָהּ לַאֲרָחָא בָּהּ וְיִשְׁתֵּיצֵי
מֵעַמֵּיהּ: (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר: (ב) חֲזֵי דְּרָבִיתִי[א] בְּשׁוּם
בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַּר חוּר לְשִׁבְטָא
דִיהוּדָה: (ג) וְאַשְׁלֵמִית עִמֵּיהּ[ב] רוּחַ
נְבוּאָה מִן קֳדָם[ג] יְיָ בְּחוּכְמְתָא
וּבְסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל עִיבִידָא:
(ד) לְאַלָּפָא אוּמַנְוָן[ד] לְמֶעֱבַד בְּדַהֲבָא
וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא: (ה) וּבְאוּמָנוּת
אֶבֶן טָבָא[ה] לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא
לְמֶעְבַּד בְּכָל עִיבִידָא: (ו) וַאֲנָא
הָא יְהָבִית עִמֵּיהּ יַת אָהֳלִיאָב
בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן וּבְלֵב
כָּל חַכִּימֵי לִבָּא יְהָבִית חוּכְמְתָא
וְיַעַבְדוּן יַת כָּל דִּי פַקֵּידְתָּךְ:
(ז) יַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַת אֲרוֹנָא
לְסַהֲדוּתָא וְיַת כַּפּוּרְתָּא דִּי עֲלוֹהִי
וְיַת כָּל מָנֵי מַשְׁכְּנָא: (ח) וְיַת
פָּתוֹרָא וְיַת מָנוֹהִי וְיַת מְנַרְתָּא

א. דברי. ב. בשמים. ג. כדמותה. ד. לפני. א. שהגדלתי. ב. והשלמתי אותו. ג. נבואה מלפני. ד. ללמד אומנים. ה. ובאומנות אבן טובה.

רש"י

(לז) **ונתתה ממנה וגו'.** היא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי שהוא באהל מועד: **אשר אועד לך שמה.** כל מועדי דבור שאקבע לך, אני קובעם לאותו מקום: (לז) **במתכנתה.** במנין סממניה: **קדש תהיה לך לה'.** שלא תעשנה אלא לשמי: (לח) **להריח בה.** אבל עושה אתה במתכונתה משלך כדי [למכרה] (למוסרה) לגבורש: **לא** (ב) **קראתי בשם.** לעשות מלאכתי, את בצלאל: (ג) **בחכמה.** מה שאדם שומע מאחריס ולמד: **ובתבונה.** מבין דבר מלבו מתוך דבריס שלמדא: **ובדעת.** רוח הקדשב: (ד) **לחשב מחשבת.** אריגת מעשה חשבג: (ה) **ובחרשת.** לשון אומנות, כמו חָרָשׁ חָרָס (ישעיה מ כ). ואונקלוס פירש, ושנה בפירושן, [שאומן] (שחרש) אבניס קרוי אומן, וחרש עץ קרוי נגר: **למלאת.** להושיבה במשבצות שלה במלואה, לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועוביה: (ו) **ובלב כל חכם לב וגו'.** ועוד שאר חכמי לב [שבכסב] (יש בכס), וכל אשר נתתי בו חכמה, ועשו את כל אשר צויתיך: (ז) **ואת הארן לעדת.** לצורך לוחות העדות:

מקורי רש"י

ש. עי' פסחים (כו ע"א): תניא, המפטם את הקטורת להתלמד בה או למוסרה לציבור פטור, להריח בה חייב והמריח בה פטור אלא שמעל. **א.** עי' חגיגה (יד ע"א): ונבון זה המבין דבר מתוך דבר. **ב.** עי' מכילתא בשלח (מסכתא דשירה פרשה י): לדעה, אין דעה אלא רוח הקדש שנא' כי מלאה הארץ דעה את ה' וגו' (ישעיה יא ט) ואומר, כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה' כמים יכסו על ים (חבקוק ב יד). **ג.** עי' יומא (עב ע"ב): חושב, מעשה אורג.

הַטְּ֗הֹרָה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶ֑יהָ וְאֵ֖ת מִזְבַּ֥ח הַקְּטֹ֖רֶת׃
ט וְאֶת־מִזְבַּ֥ח הָעֹלָ֖ה וְאֶת־כָּל־כֵּלָ֑יו וְאֶת־הַכִּיּ֖וֹר
וְאֶת־כַּנּֽוֹ׃ י וְאֵ֖ת בִּגְדֵ֣י הַשְּׂרָ֑ד וְאֶת־בִּגְדֵ֤י הַקֹּ֙דֶשׁ֙
לְאַהֲרֹ֣ן הַכֹּהֵ֔ן וְאֶת־בִּגְדֵ֥י בָנָ֖יו לְכַהֵֽן׃ יא וְאֵ֨ת שֶׁ֧מֶן
הַמִּשְׁחָ֛ה וְאֶת־קְטֹ֥רֶת הַסַּמִּ֖ים לַקֹּ֑דֶשׁ כְּכֹ֥ל אֲשֶׁר־
צִוִּיתִ֖ךָ יַעֲשֽׂוּ׃ פ יב וַיֹּ֥אמֶר יְהֹוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃
יג וְאַתָּ֞ה דַּבֵּ֨ר אֶל־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ לֵאמֹ֔ר אַ֥ךְ אֶת־
שַׁבְּתֹתַ֖י תִּשְׁמֹ֑רוּ כִּי֩ א֨וֹת הִ֜וא בֵּינִ֤י וּבֵינֵיכֶם֙
לְדֹרֹ֣תֵיכֶ֔ם לָדַ֕עַת כִּ֛י אֲנִ֥י יְהֹוָ֖ה מְקַדִּשְׁכֶֽם׃
יד וּשְׁמַרְתֶּם֙ אֶת־הַשַּׁבָּ֔ת כִּ֛י קֹ֥דֶשׁ הִ֖וא לָכֶ֑ם
מְחַלְלֶ֨יהָ֙ מ֣וֹת יוּמָ֔ת כִּ֗י כָּל־הָעֹשֶׂ֥ה בָהּ֙ מְלָאכָ֔ה
וְנִכְרְתָ֥ה הַנֶּ֥פֶשׁ הַהִ֖וא מִקֶּ֥רֶב עַמֶּֽיהָ׃ טו שֵׁ֣שֶׁת
יָמִים֮ יֵעָשֶׂ֣ה מְלָאכָה֒ וּבַיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֗י שַׁבַּ֧ת שַׁבָּת֛וֹן

אונקלוס

דָכִיתָא וְיַת כָּל מָנָהָא וְיַת מַדְבְּחָא
דִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא[ו]: (ט) וְיַת מַדְבְּחָא
דַעֲלָתָא וְיַת כָּל מָנוֹהִי וְיַת כִּיוֹרָא וְיַת
בְּסִיסֵיהּ[ז]: (י) וְיַת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא[ח]
וְיַת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיַת
לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא[ט]: (יא) וְיַת
מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיַת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא
לְקוּדְשָׁא כְּכֹל דִּי פַּקִּידְתָּךְ יַעַבְדוּן:
(יב) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר: (יג) וְאַתְּ
מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימָר בְּרַם יַת
יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּי לִי[י] תִטְרוּן אֲרֵי אָת
הִיא בֵּין מֵימְרִי[כ] וּבֵינֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן
לְמִידַע אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן:
(יד) וְתִטְרוּן יַת שַׁבְּתָא אֲרֵי קוּדְשָׁא
הִיא לְכוֹן דִּיחַלִּינָהּ אִתְקְטָלָא
יִתְקְטֵיל אֲרֵי כָּל דְּיַעֲבֵיד בָּהּ עִיבִדְתָּא
וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא[ל] הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ[מ]:
(טו) שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵיד עִבִידְתָּא
וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבַּת שַׁבָּתָא

ו. בשמים. ז. בסיסו. ח. שימוש.
ט. לשמש. י. יומי השבת שהיא שלי.
כ. דברי. ל. האיש. מ. מתוך עמו.

רש"י

(ח) **הטהרה.** על שם זהב טהור: (י) **ואת בגדי השרד.** אומר אני לפי פשוטו של מקרא, שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר, לפי שנאמר אצלם ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן, אלא אלו בגדי השרד הם, בגדי התכלת והארגמן ותולעת שני האמורים בפרשת מסעות, וְנָתְנוּ אֶל בֶּגֶד תְּכֵלֶת (במדבר ד יב), וּפָרְשׂוּ עָלָיו בֶּגֶד אַרְגָּמָן (שם יג), וּפָרְשׂוּ עֲלֵיהֶם בֶּגֶד תּוֹלַעַת שָׁנִי (שם ח), ונראין דברי, שנאמר וּמִן הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי עָשׂוּ בִגְדֵי שְׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ (לקמן לט א), ולא הוזכר שש עמהם, ואם בבגדי כהונה מדבר, לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש: **בגדי השרד.** יש מפרשים לשון עבודה ושירות, כתרגומו לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא, ואין לו דמיון במקרא, ואני אומר שהוא לשון ארמי, כתרגום של קלעים ותרגום של מכבר, שהיו ארוגים במחט, עשויים נקבים נקבים, לצי"דין בלע"ז (שלינגווערק): (יא) **ואת קטרת הסמים לקדש.** לצורך הקטרת ההיכל שהוא קדש: (יג) **ואתה דבר אל בני ישראל.** ואתה, אף על פי שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן, אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה: **אך את שבתתי תשמרו.** אף על פי שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה, שבת אל תדחה מפניה. כל אכין ורקין מעוטין (ב"ר פ"א סי' יד), למעט שבת ממלאכת המשכן: **כי אות הוא ביני וביניכם.** אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם, בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה: **לדעת.** האומות בה, כי אני ה' מקדשכם: (יד) **מות יומת.** אם יש עדים והתראה[ד]: **ונכרתה.** בלא התראה[ה]: **מחלליה.** הנוהג בה חול בקדושתה: (טו) **שבת שבתון.** מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי: (**שבת שבתון.** לכך כפלו הכתוב, לומר

מקורי רש"י

ד. עי' מכילתא משפטים (מסכתא דנזקין פרשה ד): מות יומת. בהתריית עדים. אתה אומר בהתריית עדים או אינו אלא שלא בהתריית עדים ת"ל (דברים י"ז) על פי שנים עדים הא מה ת"ל מות יומת בהתריית עדים. ה. עי' מכילתא כי תשא (מסכתא דשבתא פרשה א):, ונכרתה הנפש ההיא מעמיה. למה נאמר לפי שהוא אומר מחלליה מות יומת אין לי אלא המזיד בהתראת עדים המזיד בינו לבין עצמו מנין תלמוד לומר ונכרתה להביא המזיד בינו לבין עצמו.

קֹדֶשׁ לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת
מוֹת יוּמָת: טז וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת
לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: יז בֵּינִי
וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת
יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ: ס שני יח וַיִּתֵּן
אֶל־מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי

אונקלוס

קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ כָּל דְּיַעְבֵּיד
עִיבִידְתָּא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא אִתְקְטָלָא
יִתְקְטֵיל: (טז) וְיִטְרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת
שַׁבְּתָא לְמֶעֱבַד יַת שַׁבְּתָא לְדָרֵיהוֹן
קְיָם עָלָם: (יז) בֵּין מֵימְרִי וּבֵין
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָת הִיא לַעֲלַם אֲרֵי
שִׁיתָּא יוֹמִין עָבַד יְיָ יַת שְׁמַיָּא
וְיַת אַרְעָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבַת
וְנָח: (יח) וִיהַב לְמֹשֶׁה כַּד שֵׁיצֵי
לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינַי תְּרֵין

ג. לפני. ס. דברי. ע. ונח.

רש"י

שאסור בכל מלאכה, אפילו אוכל נפש, וכן יום הכפורים שנאמר בו שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הוּא לָכֶם (ויקרא כג לב), אסור בכל מלאכה, אבל יום טוב לא נאמר בו כי אם ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון (שם, לט), אסורים בכל מלאכת עבודה, ומותרים במלאכת אוכל נפש:) קדש לה'. שמירת קדושתה לשמי ובמצותי: (יז) וינפש. כתרגומו וְנַח, וכל לשון נופש הוא לשון נפש, שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה, ומי שכתוב בו לא יִיעַף וְלֹא יִיגָע (ישעיה מ כח), וכל פעלו במאמר הכתיב מנוחה לעצמו, לְשַׁבֵּר האוזן מה שהיא יכולה לשמוע: (יח) ויתן אל משה וגו'. אין מוקדם ומאוחר בתורה, מעשה העגל קודם לצוי מלאכת המשכן ימים רבים היה, שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות, וביום הכפורים נתרצה הקב"ה לישראל, ולמחרת התחילו בנדבת המשכן והוקם באחד בניסן[ו]: בכלתו. ככלתו, כתיב חסר, שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן[ז], שלא היה יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה[ח]. דבר אחר, מה כלה מתקשטת בכ"ד קשוטין, הן האמורים בספר ישעיה (ג יח-כד), אף תלמיד חכם צריך להיות בקי בכ"ד ספרים[ט]: לדבר אתו. החקים והמשפטים שבואלה המשפטים: לדבר אתו. מלמד שהיה משה שומע מפי הגבורה, וחוזרין ושונין את ההלכה שניהם יחד[י]:

מקורי רש"י

ו. עי' סדר עולם רבה (פרק ו): ביום השביעי אחר עשרת הדברות עלה משה להר, שנאמר וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים (שמות כד טז), לטהרו למשה, ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן וגו', ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה (שם שם י"ח), בי"ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות, ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם אתם חטאתם וגו' (שם לב ל), עלה בשמנה עשר בתמוז, וביקש רחמים על ישראל, דכתיב ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' וגו' (דברים ט כה), באותה שעה נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל ואמר למשה לפסול לוחות שניות ולעלות, שנאמר בעת ההוא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחת אבנים כראשנים ועלה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ (שם י א), ירד בעשרים ושמנה באב ופסל שני לוחות, שנאמר ויפסל שני לחת אבנים כראשנים וישכם משה בבקר וגו' (שמות לד ד), ועלה בעשרים ותשעה באב ונשנית לו תורה פעם שניה, שנאמר ואנכי עמדתי בהר כימים הראשנים ארבעים יום וארבעים לילה וגו' לא אבה ה' השחיתך (דברים י י), כימים הראשנים, מה הראשונים מרוצין, אף שניים מרוצין, אמור מעתה אמצעיים בכעס, ירד בי' בתשרי והוא היה יום הכיפורים, ובישרם שנתרצה לפני המקום, שנאמר וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו (שמות לד ט), לפיכך נתקיים יום חוק וזכרון לדורות, שנאמר והיתה זאת לכם לחקת עולם (ויקרא טז לד), ויהי ברדת משה וגו', וישבו אליו וגו', ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ויצום וגו' (שמות לד), מה צום, צום לעשות את המשכן, התחילו לעסוק במלאכת המשכן. ז. עי' במדבר רבה פרשה יב פסקה ח: ביום חתונתו זה סיני, חיתונין היו. שנא' (שמות יט) וקדשתם היום ומחר. וביום שמחת לבו זה מתן תורה שנא' (שם לא) ויתן אל משה ככלותו וגו' ככלתו כתיב. ח. עי' שמות רבה (פרשה מא סי' ו): וכי כל התורה למד משה כתיב בתורה (איוב יא) ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים ולארבעים יום למדה משה אלא כללים למדהו הקדוש ברוך הוא למשה, הוי ככלותו לדבר אתו. ועי' נדרים (דף לח ע"א) רומנוס שכרה של ספינה הויא ד' אלפים דינרי דהבא ואמר רבי יוחנן בתחלה היה משה למד תורה ומשכחה עד שניתנה לו במתנה שנאמ' ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו. ט. עי' תנחומא (כי תשא פרק טז): א"ר לוי אמר רשב"ל, מה הכלה הזו מקושטת בעשרים וארבעה מיני תכשיטין כך ת"ח צריך להיות פקח וזריז בעשרים וארבעה ספרים. י. עי' שמות רבה (פרשה מא פסקה ה): ככלותו לדבר אתו אמר ר' שמעון בן לקיש מהו לדבר אתו משל לתלמיד שלמדו רבו תורה עד שלא למדו היה הרב אומר והוא עונה אחריו משלמד אותו אומר לו רבו בא ונאמר אני ואתה. כך כשעלה משה לשמים התחיל לומר אחר בוראו התורה. כשלמדה, אמר בא ונאמרה אני ואתה. הוי לדבר אתו.

לֻחֹת הָעֵדֻת לֻחֹת אֲבָנִים כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים׃
לב א וַיַּרְא הָעָם כִּי־בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן־
הָהָר וַיִּקָּהֵל הָעָם עַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם
עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה
מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא
יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃ ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַהֲרֹן
פָּרְקוּ נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם
וּבְנֹתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלָי׃ ג וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל־הָעָם
אֶת־נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל־
אַהֲרֹן׃ ד וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיָּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֵׂהוּ

אונקלוס

לוּחֵי סַהֲדוּתָא לוּחֵי אַבְנָא כְּתִיבִין
בְּאֶצְבְּעָא דַיְיָ׃ (א) וַחֲזָא עַמָּא אֲרֵי
אוֹחַר[א] מֹשֶׁה לְמֵיחַת מִן טוּרָא
וְאִתְכְּנִישׁ[ב] עַמָּא עַל אַהֲרֹן וַאֲמָרוּ
לֵיהּ קוּם עֲבֵיד לָנָא דַּחֲלָן[ג] דִּיהַכּוּן
קֳדָמָנָא אֲרֵי דֵּין מֹשֶׁה גֻּבְרָא דִּי
אַסְקָנָא מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא
מָה הֲוָה לֵיהּ׃ (ב) וַאֲמַר לְהוֹן
אַהֲרֹן פְּרִיקוּ קֻדְשֵׁי דְּדַהֲבָא דִּי
בְּאוּדְנֵי נְשֵׁיכוֹן בְּנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן
וְאֵיתוּ לִי׃ (ג) וְאִתְפְּרִיקוּ כָּל עַמָּא
יַת קֻדְשָׁא דְּדַהֲבָא דִּי בְּאוּדְנֵיהוֹן
וְאֵיתִיאוּ לְוַת אַהֲרֹן׃ (ד) וּנְסִיב
מִידֵיהוֹן וְצַר יָתֵיהּ בְּזִיפָא[ד] וְעַבְדֵיהּ

א. מאחר. ב. והתאסף. ג. יראה. ד. עי׳ רש״י.

רש״י

לחת. לחת כתיב, שהיו שתיהן שוות[כ]: **לב** (א) **כי בשש משה.** כתרגומו לשון איחור, וכן בשש רכבו בֹּשֶׁשׁ רִכְבּוֹ (שופטים ה כח), וַיָּחִילוּ עַד בּוֹשׁ (שם ג כה), כי כשעלה משה להר אמר להם, לסוף ארבעים יום אני בא בתוך ו׳ שעות, כסבורים הם שאותו יום שעלה מן המנין הוא, והוא אמר להם שלימים, ארבעים יום ולילו עמו, ויום עלייתו אין לילו עמו, שהרי בז׳ בסיון עלה, נמצא יום ארבעים בשבעה עשר בתמוז, בי״ו בא השטן וערבב את העולם, והראה דמות חשך ואפלה וערבובית, לומר ודאי מת משה לכך בא ערבוביא לעולם, אמר להם מת משה שכבר באו שש שעות ולא בא וכו׳, כדאיתא במסכת שבת (דף פט ע״א[א]), ואי אפשר לומר שלא טעו אלא ביום המעונן, בין קודם חצות בין לאחר חצות, שהרי לא ירד משה עד יום המחרת, שנאמר וישכימו ממחרת ויעלו עולות: **אשר ילכו לפנינו.** אלהות הרבה איוו להם[ב]: **כי זה משה האיש.** כמין דמות משה הראה להם השטן, שנושאים אותו באויר רקיע השמים[ג]: **אשר העלנו מארץ מצרים.** והיה מורה לנו דרך אשר נעלה בה, עתה צריכין אנו לאלהות אשר ילכו לפנינו: (ב) **באזני נשיכם.** אמר אהרן בלבו, הנשים והילדים חסים על תכשיטיהן, שמא יתעכב הדבר, ובתוך כך יבא משה, והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן[ד]: **פרקו.** לשון לווי, מגזרת פרק ליחיד, כמו ברכו מגזרת ברך: (ג) **ויתפרקו.** לשון פריקת משא, כשנטלוס מאזניהם נמצאו הם מפורקים מנזמיהם, דישקרייי״ר בלע״ז (ענטלאזטעט): **את נזמי.** כמו מנזמי, כמו פְּלֵאתִי אֶת הָעִיר (לעיל ט כט), מן העיר: (ד) **ויצר אתו בחרט.** יש לתרגמו בשני פנים, האחד ויצר לשון קשירה, בחרט לשון סודר, כמו וְהַמִּטְפָּחוֹת וְהָהֲרִיטִים (ישעיה ג כב), וַיָּצַר

מקורי רש״י

כ. שמות רבה (פרשה מא פיסקא ו): שני לוחות העדות, א״ר חנינא לחת כתיב לא זו גדולה מזו. **א.** ז״ל: אמר רבי יהושע בן לוי, מאי דכתיב וירא העם כי בושש משה אל תקרי בושש אלא באו שש, בשעה שעלה משה למרום אמר להן לישראל לסוף ארבעים יום בתחלת שש אני בא לסוף ארבעים יום בא שטן ועירבב את העולם אמר להן משה רבכם היכן הוא אמרו לו עלה למרום אמר להן באו שש ולא השגיחו עליו מת ולא השגיחו עליו הראה להן דמות מטתו והיינו דקאמרי ליה לאהרן כי זה משה האיש וגו׳. **ב.** עי׳ עבודה זרה (נג ע״ב): אמר קרא אלה אלהיך ישראל מלמד שאיוו לאלוהות הרבה. **ג.** עי׳ מדרש תנחומא (כי תשא סי׳ יג): רבותינו אמרו בא שטן ועירבב את העולם, והראה להם כמו משה תלוי מן הארץ ומטתו באויר, והיו מראין אותו באצבע, ואמרו כי זה משה האיש. **ד.** עי׳ תנחומא (כי תשא פרק יט): מה הם מבקשים אמר להם אהרן פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם אמר אהרן להם דבר קשה שהנשים מתעכבות בו שהם ראו כל הנסים והגבורות שעשה הקב״ה במצרים ובים ובסיני הלכו אצל הנשים עמדו עליהם ואמרו ח״ו שנכפור בהקב״ה שעשה לנו כל הנסים וגבורות האלו ונעשה ע״ז כיון שלא שמעו להם מה כתיב שם ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזני נשיהם לא נאמר אלא אשר באזניהם. ועי׳ שמות רבה (פרשה נא סי׳ ח): אמר להם פרקו נזמי הזהב מיד ויתפרקו והיו כל העם נותנין לו עד שאמר להם דייכם.

עֵגֶל מַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ה וַיַּרְא אַהֲרֹן

אונקלוס

עֵגֶל מַתְּכָא[ה] וְאָמַרוּ אִילֵּין דַּחַלְתָּךְ[ו] יִשְׂרָאֵל דְּאַסְקוּךְ מֵאַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ (ה) וַחֲזָא אַהֲרֹן

ה. מתכת. ו. יראתך.

רש"י

כִּכְּרַיִם כֶּסֶף בִּשְׁנֵי חֲרָטִים (מלכים ב׳ ה כג). והב׳ וילר לשון צורה, בחרט כלי אומנות הצורפין שחורלין וחורטין בו צורות בזהב, כעט סופר החורט אותיות בלוחות ופנקסין, כמו וּכְתֹב עָלָיו בְּחֶרֶט אֱנוֹשׁ (ישעיה ח ח), וזהו שתרגם אונקלוס וְנַר יָתֵיהּ בְּזִיפָא, לשון זיוף הוא, כלי אומנות שחורלין בו בזהב אותיות ושקדיס שקורין בלע"ז ניי"ל (גראבשטיכל), ומזייפין על ידו חותמות: עגל מסכה. כיון שהשליכו לָאוּר בַּכּוּר, באו מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפיס[ה], ויש אומרים מיכה היה שם, שילא מתוך דמוסי בנין שנתמעך בו במצרים, והיה בידו שם וטס, שכתב בו משה עלה שור עלה שור להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס, והשליכו לתוך הַכּוּר, וילא העגל: מסכה. לשון מתכת. דבר אחר, קכ"ה קנטרין זהב היו בו, כגימטריא של מסכה[ז]: אלה אלהיך. ולא נאמר אלה אלהיו, מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן והם שעשאוהו, ואחר כך הטעו את ישראל אחריו[ח]: (ה) וירא אהרן. שהיה בו רוח חיים, שנאמר בְּהַבְנִית שׁוֹר אֹכֵל עֵשֶׂב (תהלים קו כ), ולאה שהגליח מעשה שטן, ולא היה לו פה לדחותם לגמרי[ט]:

מקורי רש"י

ה. עי׳ שמות רבה (פרשה מב סי׳ ו): אתה שהיית עניו וכשר אמרת לי לעולם מקבלים השבים ואני הייתי יודע מה הם עתידין לעשות אמרתי לך לאו, ועשיתי רצונך והם הם שעשו את העגל שהיו עובדים עבודת כוכבים והם עשו אותו וגרמו לעמי לחטא, ראה מה כתיב אלה אלהינו אין כתיב כאן אלא אלה אלהיך שהגרים שעלו עם משה הם עשאוהו ואמרו לישראל אלה אלהיך, לכך הקדוש ברוך הוא אמר למשה לך רד כי שחת עמך. ועי׳ תיקוני זוהר (קמב ע"א): אמר ליה קודשא בריך הוא לך רד כי שחת עמך מיד נחית וחזא עגל דיוקנא דשור וחמור שאיל ליה מאן עבד לך אמר חמור ערב רב אשר בשר חמורים בשרם שור אמר נמי הכי טבעת דעלה מזל שור בזמנא דאתמר בערב רב ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אזדמת תמן וארמי כלא אהרן בנורא ונפקת עגלא דיוקנא דשור וחמור בההוא זמנא צווחת רוח הקדש ואמרת ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע עמי לא התבונן. ורשיעייא מה חזו למעבד עגל אלא ודאי אינון הוו מכשפין דפרעה יונו"ס וימברו"ס בני בלעם דאתמר בהון ויעשו כן החרטומים בלטיהם וחזו דלא הוה ממשו בהון אתחזרו עמיה דמשה וקבילו ברית מילה וקודשא בריך הוא דידע גלויים וסתירין דהוה ידע בהון דאינון מגזעא בישא כד הוה נחתא שכינתא אתמר בה ויסע מלאך האלקי"ם ההלך לפני מחנה ישראל ולא אמר לפני העם ובגין דא נטלו קנאה בלבייהו ואמרו קום עש לנו אלקים אשר ילכו לפנינו כגוונא דהוה אזיל קדמייכו ובגין דא עבדו ית עגלא בחרשין דלהון ודא איהו ידע שור קונהו וכו׳ ישראל לא ידע חרשין עמי אהרן ומשה בני עמרם לא התבוננו ודא איהו לא תלין נבלתו על העץ חובא דא דעם נבל לא תלין נבלתו על העץ דאינון ישראל דבר אחר לא תלין וכו׳ דא גיורא דלא אתגייר לשמא דקודשא בריך הוא לא תליא ביה בישראל דאינון עץ כמה דאוקמוהו כימי העץ ימי עמי. תרגום: אמר לו הקדוש ברוך הוא לך רד כי שחת עמך מיד ירד וראה עגל דמות של שור וחמור שאל אותו מי עשה אותך אמר החמור הערב רב אשר בשר חמורים בשרם גם השור אמר כך הטבעת שעליה מזל שור בזמן שנאמר בערב רב ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב הזדמן לשם וזרק הכל אהרן לאש ויצא עגל דמות של שור וחמור באותו זמן צוחה רוח הקדש ואמרה ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע עמי לא התבונן. ומה ראו הרשעים לעשות עגל אלא ודאי הם היו המכשפים של פרעה יונו"ס וימברו"ס בני בלעם שנאמר בהם ויעשו כן החרטמים בלטיהם וראו שלא היה בהם ממשות וחזרו עם משה וקבלו ברית מילה והקדוש ברוך הוא שיודע גלויות ונסתרות שהיה יודע בהם שהם מגזע רע כשהיתה יורדת שכינה נאמר בה ויסע מלאך האלהי"ם ההלך לפני מחנה ישראל ולא אמר לפני העם ומשום זה נטלו קנאה בלבם ואמרו קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כמו שהיה הולך לפניכם ומשום זה עשו את העגל בכשפיהם וזהו ידע שור קונהו וכו׳ ישראל לא ידע כשפים עמי אהרן ומשה בני עמרם לא התבוננו וזהו לא תלין נבלתו על העץ החטא הזה של עם נבל לא תלין נבלתו על העץ שהם ישראל דבר אחר לא תלין וכו׳ זה גר שלא התגיר לשמו של הקדוש ברוך הוא לא לתלותו בישראל שהם עץ כמו שבארוהו כימי העץ ימי עמי. ו. עי׳ פרקי דרבי אליעזר (פרק מד): באזניהם ומצא אהרן בין הנזמים ציץ של זהב אחד כתוב עליו שם הקדש וחרות עליו כצורת עגל ואותו לבד השליך לכור של אש שנ׳ ויצא העגל הזה ויצא העגל הזה גועה וראו אותו כל ישראל ותעו. ז. עי׳ שמות רבה (פרשה מב פסקה ח): ר׳ תנחום בר חנילאי אמר קכ"ה קנטרין של זהב היה בעגל מנין מסכ"ה מ׳ ארבעים ס׳ ששים כ׳ עשרים ה׳ חמשה. ר׳ לוי בשם ר׳ חמא בר חנינא אומר ק"כ קנטרין מנין מס"ך שהוא מעביר ה׳ דבר אחר א"ר אמי מסכה רעה הסכתן לדורות משתי בישתא אישתיתין. ח. עי׳ תנחומא (כי תשא פרק כא): עובדי ע"ז וגרמו לעמי לחטוא עמהם ראה מה כתיב ויקח מידם ויצר אותו בחרט ויאמרו אלה אלהיך (שם לב). אלהינו אין כתיב אלא אלה אלהיך ישראל, שהגרים שבאו עמהם ממצרים הם עשו אותו. ט. עי׳ פרקי דרבי אליעזר (פרק מד): ויצא העגל הזה גועה וראו אותו כל ישראל ותעו אחריו, ר׳ יהודה אומ׳ סמאל נכנס והיה גועה להתעות את ישראל, שנ׳ ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו, וראו כל ישראל את העגל ותעו אחריו וישתחוו לו ויזבחו לו.

וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וַיֹּאמַר חַג לַיהוָה
מָחָר׃ ו וַיַּשְׁכִּימוּ מִמָּחֳרָת וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיַּגִּשׁוּ
שְׁלָמִים וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׁתוֹ וַיָּקֻמוּ לְצַחֵק׃
פ ז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֶךְ־רֵד כִּי שִׁחֵת
עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ח סָרוּ מַהֵר
מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מַסֵּכָה
וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ וַיִּזְבְּחוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט וַיֹּאמֶר

אונקלוס

וּבְנָא מַדְבְּחָא קֳדָמוֹהִי וּקְרָא אַהֲרֹן
וַאֲמַר חַגָּא קֳדָם יְיָ מְחָר׃
(ו) וְאַקְדִּימוּ בְּיוֹמָא דְּבָתְרוֹהִי וְאַסִּיקוּ
עֲלָוָן וְקָרִיבוּ נִכְסִין וְאַסְחַר עַמָּא
לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי וְקָמוּ לְחַיָּכָא׃
(ז) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה אִיזֵיל חוֹת אֲרֵי
חַבִּילוּ עַמָּךְ דְּאַסֵּיקְתָּא מֵאַרְעָא
דְּמִצְרָיִם׃ (ח) סָטוּ בִּפְרִיעַ מִן
אוֹרְחָא דִּי פַקֵּידְתִּינוּן עֲבָדוּ לְהוֹן
עֵגֶל מַתְּכָא וּסְגִידוּ לֵיהּ וְדַבְּחוּ לֵיהּ
וַאֲמַרוּ אִילֵין דַּחַלְתָּךְ יִשְׂרָאֵל דִּי
אַסְקוּךְ מֵאַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ (ט) וַאֲמַר

ז. לפני. ח. והקריבו זבחים ויסב. ט. מבטל הסדר הראוי. י. מתכת. כ. יראתך.

רש"י

ויבן מזבח. לדחותם: ויאמר חג לה' מחר. ולא היום, שמא יבא משה קודם שיעבדוהו, זהו פשוטו. ומדרשו בויקרא רבה (פ"י סי' ג), דבריס הרבה ראה אהרן, ראה חור בן אחותו שהיה מוכיחם והרגוהו, וזהו ויבן מזבח לפניו, ויבן מזבח לפניו[כ], ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי הסרחון ולא בהם, ועוד ראה ואמר, אם הם בונים את המזבח, זה מביא לרור וזה מביא אבן ונמצאת מלאכתן עשויה בבת אחת, מתוך שאני בונה אותו ומתעצל במלאכתי, בין כך ובין כך משה בא[ל]: חג לה'. בלבו היה לשמים, בטוח היה שיבא משה ויעבדו את המקום[מ]: (ו) וישכימו. השטן זרזם כדי שיחטאו: לצחק. יש במשמע הזה גלוי עריות, כמו שנאמר לְצַחֶק בִּי (בראשית לט יז), ושפיכות דמים, כמו שנאמר יָקוּמוּ נָא הַנְּעָרִים וִיצַחֲקוּ לְפָנֵינוּ (שמואל ב' ב יד), אף כאן נהרג חור[נ]: (ז) וידבר. לשון קושי הוא, כמו וַיְדַבֵּר אִתָּם קָשׁוֹת[ס] (בראשית מב ז): לך רד. רד מגדולתך, לא נתתי לך גדולה אלא בשביל[ע], באותה שעה נתנדה משה מפי בית דין של מעלה[פ]: שחת עמך. שחת העם לא נאמר, אלא עמך, ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם, ולא נמלכת בי, ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה, הם שחתו והשחיתו[צ]:

מקורי רש"י

י. עי' שמות רבה (פרשה מא סי' ז): ויבן מזבח, בקשו לבנות מזבח עמו ולא הניח להם, אמר להם הניחו לי ואני בונהו לעצמי שאין כבודו של מזבח שיבנה אותו אחר, ואהרן נתכוון כדי לאחר הדברים, אמר עד שאני בונהו לעצמי משה ירד. ועי' לקמן הערה ל. כ. עי' ז"ל: וירא אהרן ויבן מזבח לפניו נתיירא מהזבוח לפניו אמר אהרן מה אעשה הרי הרגו את חור שהיה נביא עכשיו אם הורגים אותי שאני כהן מתקיים עליהם המקרא שכתוב (איכה ב) אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא ומיד הם גולין. ל. עי' ז"ל שם: ה וירא אהרן, מה ראה, אם בונין הם אותו זה מביא צרור וזה אבן ונמצאת מלאכתם כלה בבת אחת מתוך שאני בונה אותו. אני מתעצל במלאכתי, ורבינו משה יורד ומעבירה לע"ז, ומתוך שאני בונה אותו אני בונה אותו בשמו של הקב"ה. הה"ד (שמות לב) ויקרא אהרן ויאמר חג לה' מחר חג לעגל מחר אין כתיב כאן אלא חג לה' מחר ד"א וירא אהרן מה ראה אמר אהרן אם בונין הן אותו הסרחון נתלה בהן מוטב שיתלה הסרחון בי. מ. עי' הערה הקודמת. נ. עי' תנחומא (כי תשא פרק כ): וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק ואין צחוק אלא ג"ע שנאמר (בראשית לט) בא אלי העבד העברי וגו' שפיכות דמים דכתיב (שמואל ב ב) יקומו הנערים וישחקו. ואין לך גדול מן חור שנהרג. ס. עי' שם: באותה שעה נזעף משה על שדבר הקב"ה קשות כנגדו ואין וידבר האמור כאן אלא קשות שנאמר (בראשית מב). ע. עי' ברכות (לב ע"א): וידבר ה' אל משה לך רד. מאי לך רד, אמר רבי אלעזר אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה משה רד מגדולתך. כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל, ועכשיו ישראל חטאו, אתה למה לי, מיד תשש כחו של משה ולא היה לו כח לדבר. פ. עי' שמות רבה (פרשה מב פסקה ג): לך רד, א"ר ברכיה בשם ר' שמואל בר נחמן, נתנדה משה ונזעף, ואין רד אלא נידוי. צ. עי' שם (פסקה ו): לך רד כי שחת עמך העם אין כתיב כאן אלא עמך אמר משה רבון העולם מנין הם עמי אמר לו הקב"ה עמך הם שעד שהיו במצרים אמרתי לך (שמות ז) והוצאתי את צבאותי את עמי אמרתי לך שלא לערב בהם ערב רב אתה שהיית עניו וכשר אמרת לי לעולם מקבלים השבים ואני הייתי יודע מה הם עתידין לעשות. אמרתי לך לאו, ועשיתי רצונך, והם הם שעשו את העגל, שהיו עובדים עבודת כוכבים, והם עשו אותו וגרמו לעמי לחטא. ראה מה כתיב אלה אלהינו אין כתיב כאן אלא אלה אלהיך, שהגרים שעלו עם משה הם עשאוהו, ואמרו לישראל אלה אלהיך. לכך הקב"ה אמר למשה לך רד כי שחת עמך.

יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה
עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא: י וְעַתָּה הַנִּיחָה לִּי וְיִחַר־
אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל:
יא וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר
לָמָּה יְהוָה יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה: יב לָמָּה
יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם לַהֲרֹג
אֹתָם בֶּהָרִים וּלְכַלֹּתָם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה
שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ:
יג זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ

אונקלוס

יְיָ לְמֹשֶׁה גְּלֵי קֳדָמַי[ל] יַת עַמָּא הָדֵין
וְהָא עַם קְשֵׁי קְדָל הוּא: (י) וּכְעַן
אַנַּח בְּעוּתָךְ מִן קֳדָמַי וְיִתְקֵיף
רוּגְזִי[מ] בְּהוֹן וְאֵישֵׁצִינּוּן וְאַעְבֵּיד
יָתָךְ לְעַם סַגִּי: (יא) וְצַלִּי[נ] מֹשֶׁה
קֳדָם[ס] יְיָ אֱלָהֵיהּ וַאֲמַר לְמָא יְיָ
יִתְקֵיף רוּגְזָךְ[ע] בְּעַמָּךְ דִּי אַפֵּיקְתָּא
מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם בְּחֵיל רַב וּבִידָא
תַּקִּיפָא: (יב) לְמָא יֵימְרוּן מִצְרָאֵי
לְמֵימַר בְּבִישָׁא אַפֵּיקִינּוּן לְקַטָּלָא
יַתְהוֹן בֵּינֵי טוּרַיָּא[פ] וּלְשֵׁיצָיוּתְהוֹן
מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא תּוּב מִתְּקוֹף[צ]
רוּגְזָךְ וְאָתֵיב מִן בִּשְׁתָּא דְּחַשֵּׁיבְתָּא
לְמֶעֱבַד לְעַמָּךְ[ק]: (יג) אִדְכַּר
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עַבְדָּךְ

ל. גלוי לפניך. מ. הנח בקשתך מלפני ויתחזק כעסי. נ. והתפלל. ס. לפני. ע. יתחזק כעסך. פ. בין ההרים. צ. מחוזק.
ק. שחשבת לעשות לעמך.

רש"י

(ט) קשה ערף. מחזירין קשי ערפס לנגד מוכיחיהס וממאנים לשמוע: (י) הניחה לי. עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהס והוא אומר הניחה לי, אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו, שאס יתפלל עליהס לא יכלס[ק]: (יא) למה ה' יחרה אפך. כלוס מתקנא אלא חכס בחכס, גבור בגבור[ר]: (יב) והנחם. התעסק מחשבה אחרת להיטיב להס: על הרעה. אשר חשבת להס: (יג) זכר לאברהם. אס עברו על עשרת הדברות, אברהס אביהס נתנסה בעשרה נסיונות ועדיין לא קבל שכרו, תנהו לו וילאו עשרה בעשרה[ש]: לאברהם ליצחק ולישראל. אס לשרפה הס, זכור לאברהס שמסר עצמו להשרף עליך באור כשדיס, אס

מקורי רש"י

ק. עי' שם (פסקה ט): אמר הקב"ה אראה להם כל נסי ולואי ליהני והנה עם קשה עורף הוא ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם וכי משה היה תופש בהקב"ה שהוא אומר הניחה לי אלא למה"ד למלך שכעס על בנו והכניסו לקיטון ומתחיל לבקש להכותו והיה המלך מצעק מן הקיטון הניחה לי שאכנו והיה פדגוג עומד בחוץ אמר הפדגוג המלך ובנו לפנים בקיטון למה הוא אומר הניחה לי אלא מפני שהמלך מבקש שאלך ואפייסנו על בנו לכך הוא מצעק הניחה לי כך אמר הקב"ה למשה ועתה הניחה לי אמר משה מפני שהקב"ה רוצה שאפייס על ישראל לפיכך הוא אומר ועתה הניחה לי מיד התחיל לבקש עליהם רחמים הוי ויחל משה את פני ה' אלהיו. ועי' (ברכות לב ע"א): כיון שאמר הרף ממני ואשמידם אמר משה דבר זה תלוי בי מיד עמד ונתחזק בתפלה ובקש רחמים משל למלך שכעס על בנו והיה מכהו מכה גדולה והיה אוהבו יושב לפניו ומתירא לומר לו דבר אמר המלך אלמלא אוהבי זה שיושב לפני הרגתיך אמר דבר זה תלוי בי מיד עמד והצילו. ר. עי' תנחומא (כי תשא פרק כב) והם עמך ונחלתך אשר פדית בכחך א"ל מה חטאו א"ל וימירו את כבודם בתבנית שור אמר לפניו רבש"ע ובמה אתה מקנא בשור וכי הוא מסייעך אתה משיב רוחות והוא מוריד גשמים אתה מזריח חמה והוא לבנה אתה מעלה אילנות והוא מצמיח צמחים אין בו ממש הוא אוכל עשב עומד לישט למה ה' יחרה אפך בעמך א"ל משה וכך נאה וישתחוו לו ויזבחו לו. ש. עי' שמות רבה (פרשה מד פסקה ד): זכור לאברהם, א"ר אבין בשם ר' אחא משל למלך שהפקיד לו אוהבו אצלו עשרה מרגליות מת אוהבו והניח בת אחת עמד המלך ונטלה לאשה ועשאה מטרונה ונתן לה שלשלת אחת של י' מרגליות ונתנה אותה בצוארה לאחר ימים אבדה השלשלת התחיל המלך מבקש להוציאה. אמר מגרשה אני מביתי אוציאה מאצלי, נכנס שושבינה אצל המלך והיה מפייסו ולא היה המלך נשמע לו, אלא היה אומר מגרשה אני מאצלי. א"ל למה אדוני המלך אמר שנתתי לה י' מרגליות ואבדתן אמר חי מרי המלך אעפ"כ צריך אתה להתפייס ולרצותה לא היה המלך שומע לו כיון שראה השושבין מה שבקש לעשות עמה ואינו מתרצה אלא מתריס ואומר אגרשנה אני אמר לו בשביל י' מרגליות שאבדה אתה מבקש להוציאה, אין אתה יודע שאני יודע שהפקיד אביה אצלך י' מרגליות יוצאות י' בי'. כך כיון שעשו ישראל אותו מעשה היה האלהים כועס עליהם התחיל אומר הקב"ה הרף ממני ואשמידם אמר משה רבון העולם על מה אתה כועס על ישראל אמר בשביל שבטלו עשרת הדברות א"ל יש להן מהיכן ליפרע אמר לו מנין אמר הזכר שנסית אברהם בי' נסיונות ויצאו עשר בעשר הוי זכור לאברהם ליצחק ולישראל.

אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבֶּה
אֶת־זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל־הָאָרֶץ הַזֹּאת
אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן לְזַרְעֲכֶם וְנָחֲלוּ לְעֹלָם:
יד וַיִּנָּחֶם יְהוָה עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת
לְעַמּוֹ: פ טו וַיִּפֶן וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר וּשְׁנֵי לֻחֹת
הָעֵדֻת בְּיָדוֹ לֻחֹת כְּתֻבִים מִשְּׁנֵי עֶבְרֵיהֶם מִזֶּה
וּמִזֶּה הֵם כְּתֻבִים: טז וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים
הֵמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת עַל־
הַלֻּחֹת: יז וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת־קוֹל הָעָם בְּרֵעוֹ
ברעה כתיב וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה קוֹל מִלְחָמָה בַּמַּחֲנֶה:
יח וַיֹּאמֶר אֵין קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל עֲנוֹת

אונקלוס

דִּי קַיֵּמְתָּא לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ[ר] וּמַלֵּילְתָּא
עִמְּהוֹן אַסְגֵּי יַת בְּנֵיכוֹן כְּכוֹכְבֵי
שְׁמַיָּא וְכָל אַרְעָא הָדָא דִּי אֲמָרִית
אֶתֵּן לִבְנֵיכוֹן[ש] וַיַּחְסְנוּן לְעַלָם:
(יד) וְתָב[ת] יְיָ מִן בִּשְׁתָּא דִּי מַלֵּיל
לְמֶעֱבַד לְעַמֵּיהּ: (טו) וְאִתְפְּנֵי וּנְחַת
מֹשֶׁה מִן טוּרָא וּתְרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא
בִּידֵיהּ לוּחֵי כְּתִיבִין מִתְּרֵין עִבְרֵיהוֹן
מִכָּא וּמִכָּא אִנּוּן כְּתִיבִין:
(טז) וְלוּחַיָּא עוֹבָדָא דַיְיָ אִינּוּן וּכְתָבָא
כְּתָבָא דַיְיָ הוּא מְפָרַשׁ[א] עַל לוּחַיָּא:
(יז) וּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ יַת קַל עַמָּא כַּד
מְיַבְּבִין[ב] וַאֲמַר לְמֹשֶׁה קַל קְרָבָא
בְּמַשְׁרִיתָא: (יח) וַאֲמַר לָא קַל גִּבָּרִין
דְּנַצְחִין בִּקְרָבָא וְאַף לָא קַל חַלָּשִׁין

ר. בדבריך. ש. לבניכם. ת. ושב.
א. מפורש. ב. בוכים.

רש"י

להריגה, זכור ליצחק שפשט צוארו לעקידה, אם לגלות, זכור ליעקב שגלה לחרן[ת], ואם אינן גלולין בזכותן, מה אתה אומר לי וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל (פסוק י), ואם כסא של שלש רגלים אינו עומד לפניך בשעת כעסך, קל וחמר לכסא של רגל אחד[א]: **אשר נשבעת להם בך.** לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה, לא בשמים ולא בארץ, לא בהרים ולא בגבעות, אלא בך, שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם, שנאמר כִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם ה׳ (בראשית כב טז), וליצחק נאמר, וַהֲקִמֹתִי אֶת הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ (שם כו ג), וליעקב נאמר אֲנִי אֵל שַׁדַּי פְּרֵה וּרְבֵה (שם לה יא), נשבע לו באל שדי[ב]: (טו) **משני עבריהם.** היו האותיות נקראות, ומעשה נסים היה[ג]: (טז) **מעשה אלהים המה.** כמשמעו, הוא בכבודו עשאן. דבר אחר, כאדם האומר לחברו כל עסקיו של פלוני במלאכה פלונית, כך כל שעשועיו של הקב"ה בתורה[ד]: **חרות.** לשון חרת וחרט אחד הוא, שניתם לשון חיקוק, אנטליי"ר בלע"ז (איינשניידען): (יז) **ברעה.** בהריעו, שהיו מריעים ושמחים וצוחקים: (יח) **אין קול ענות גבורה.** אין הקול הזה נראה קול עניית גבורים הצועקים נצחון, ולא קול חלשים שצועקים וי, או ניסה: **קול ענות.** קול חרופין וגדופין, המעניין את נפש שומען כשנאמרין לו[ה]:

מקורי רש"י

ת. עי׳ ששם (פסקה ה): זכור לאברהם למה מזכיר כאן שלשת אבות אמרין רבנן אמר משה אם שריפה הם חייבים זכור לאברהם שנתן נפשו לכבשן האש לישרף על שמך ותצא שריפתו לשריפת בניו ואם הריגה הם חייבים זכור ליצחק אביהם שפשט צוארו ע"ג המזבח לישחט על שמך ותצא הריגתו להריגת בניו ואם גלות הם חייבין זכור ליעקב אביהן שגלה מבית אביו לחרן ויצאו אלו באלו הוי זכור לאברהם ליצחק ולישראל. **א.** עי׳ (ברכות לב ע"א): ואעשה אותך לגוי גדול וגו׳. אמר רבי אלעזר, אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, ומה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך, כסא של רגל אחד על אחת כמה וכמה, ולא עוד אלא שיש בי בושת פנים מאבותי, עכשיו יאמרו ראו פרנס שהעמיד עליהם בקש גדולה לעצמו ולא בקש עליהם רחמים. **ב.** עי׳ ברכות (לב ע"א) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך. מאי בך, אמר רבי אלעזר אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, אלמלא נשבעת להם בשמים ובארץ הייתי אומר כשם ששמים וארץ בטלים כך שבועתך בטלה. ועכשיו שנשבעת להם בשמך הגדול, מה שמך הגדול חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים כך שבועתך קיימת לעולם ולעולמי עולמים. **ג.** עי׳ שבת (קד ע"א): ואמר רב חסדא, כתב שבלוחות נקרא מבפנים ונקרא מבחוץ, כגון נבוב בובן בהר רהב סרו ורס. **ד.** עי׳ תנחומא (כי תשא סי׳ טז): והלוחות מעשה אלהים כאדם שאומר לחבירו מה מלאכתו של זה כסף נבחר. כך מלאכתו של מ"מ המלכים, עוסק בתורה. **ה.** עי׳ תנחומא (כי תשא פרק יד) כתיב שם וישמע יהושע את קול העם ברעה ויאמר אל משה קול מלחמה במחנה השיבו אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה קול ענות אנכי שומע מהו קול ענות קול חרופין וגדופין.

חֲלוּשָׁה קוֹל עַנּוֹת אָנֹכִי שֹׁמֵעַ: יט וַיְהִי כַּאֲשֶׁר
קָרַב אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיַּרְא אֶת־הָעֵגֶל וּמְחֹלֹת וַיִּחַר־
אַף מֹשֶׁה וַיַּשְׁלֵךְ מִיָּדָיו מידו כתיב אֶת־הַלֻּחֹת
וַיְשַׁבֵּר אֹתָם תַּחַת הָהָר: כ וַיִּקַּח אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר
עָשׂוּ וַיִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ וַיִּטְחַן עַד אֲשֶׁר־דָּק וַיִּזֶר עַל־פְּנֵי
הַמַּיִם וַיַּשְׁק אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
אֶל־אַהֲרֹן מֶה־עָשָׂה לְךָ הָעָם הַזֶּה כִּי־הֵבֵאתָ
עָלָיו חֲטָאָה גְדֹלָה: כב וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אַל־יִחַר אַף
אֲדֹנִי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־הָעָם כִּי בְרָע הוּא:
כג וַיֹּאמְרוּ לִי עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ
כִּי־זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ: כד וָאֹמַר לָהֶם לְמִי זָהָב
הִתְפָּרָקוּ וַיִּתְּנוּ־לִי וָאַשְׁלִכֵהוּ בָאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֵגֶל
הַזֶּה: כה וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם כִּי פָרֻעַ הוּא
כִּי־פְרָעֹה אַהֲרֹן לְשִׁמְצָה בְּקָמֵיהֶם: כו וַיַּעֲמֹד

אונקלוס

דְמִתַּבְּרִין קַל דִמְחַיְיכִין[ג] אֲנָא שְׁמַע: (יט) וַהֲוָה כַּד קָרֵיב לְמַשְׁרִיתָא וַחֲזָא יַת עֶגְלָא וְחִינְגִין וּתְקֵיף רוּגְזָא[ד] דְמֹשֶׁה וּרְמָא מִידוֹהִי יַת לוּחַיָּא וְתַבַּר יַתְהוֹן בְּשִׁפּוֹלֵי[ה] טַוְורָא: (כ) וּנְסֵיב יַת עֶגְלָא דִי עֲבָדוּ וְאוֹקֵד בְּנוּרָא וְשַׁף עַד דַהֲוָה דָקִיק וּזְרָא עַל אַפֵּי מַיָּא וְאַשְׁקֵי יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (כא) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן מַה עֲבַד לָךְ עַמָּא הָדֵין אֲרֵי אַיְתֵיתָא עֲלוֹהִי חוֹבָא רַבָּא: (כב) וַאֲמַר אַהֲרֹן לָא יִתְקֵיף רוּגְזָא[ו] דְרִבּוֹנִי אַתְּ יְדַעְתְּ יַת עַמָּא אֲרֵי בְּבִישׁ הוּא: (כג) וַאֲמָרוּ לִי עִיבֵיד לָנָא דַחֲלַן[ז] דִיהָכָן קֳדָמָנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִי אַסְקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא מַה הֲוָה לֵיהּ: (כד) וַאֲמָרִית לְהוֹן לְמָאן דַהֲבָא פְּרִיקוּ וִיהָבוּ לִי וּרְמִיתֵיהּ בְּנוּרָא וּנְפַק עֶגְלָא הָדֵין: (כה) וַחֲזָא מֹשֶׁה יַת עַמָּא אֲרֵי בְטִיל[ח] הוּא אֲרֵי בָטֵילִנוּן[ט] אַהֲרֹן לַאֲסָבוּתְהוֹן שׁוּם בִּישׁ בְּדָרֵיהוֹן[י]: (כו) וְקָם

ג. קול חזקים שמנצחים קרב ואף לא קול חלשים שנשברים קול שמצחקים. ד. יתחזק כעסך. ה. בסוף. ו. יתחזק כעסך. ז. יראה. ח. בטל. ט. בִטלם. י. לקחת שם רע לדורותם.

רש"י

(יט) **וישלך מידו וגו'.** אמר, מה פסח שהוא אחד מן המצות, אמרה תורה כָּל בֶּן נֵכָר לא יאכל בו (לעיל יב מג), התורה כולה כאן, וכל ישראל [מומרים] (משומדים) ואתננה להם[ו]: **תחת ההר.** לרגלי ההר: (כ) **ויזר.** לשון נפוך, וכן יְזֹרֶה עַל נָוֵהוּ גָּפְרִית (איוב יח טו), וכן כִּי חִנָּם מְזֹרָה הָרָשֶׁת (משלי א יז), שזורין בה דגן וקטניות: **וישק את בני ישראל.** נתכוין לבדקם כסוטות[ז], שלש מיתות נדונו שם, אם יש עדים והתראה, בסייף, כמשפט אנשי עיר הנדחת שהן מרובין, עדים בלא התראה, במגפה, שנאמר וַיִּגֹּף ה' אֶת הָעָם (פסוק לה), לא עדים ולא התראה, בהדרוקן, שבדקום המים וצבו בטניהם[ח]: (כא) **מה עשה לך העם.** כמה יסורים סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה: (כב) **כי ברע הוא.** בדרך רע הם הולכין תמיד, ובנסיונות לפני המקום: (כד) **ואמר להם.** דבר אחד, למי זהב לבד, והם מהרו והתפרקו ויתנו לי: **ואשלכהו באש.** ולא ידעתי שיצא העגל הזה, ויצא: (כה) **פרע.** מגולה, נתגלה שמצו וקלונו, כמו וּפָרַע אֶת רֹאשׁ הָאִשָּׁה (במדבר ה יח): **לשמצה בקמיהם.** להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם:

מקורי רש"י

ו. עי' ירושלמי תענית (פרק ד הלכה ה): דרש משה מק"ו מה אם פסח שהיא מצוה יחידית נאמר בו כל ערל לא יאכל בו התורה שכל המצות כלולות בה על אחת כמה וכמה ויחר אף משה וישלך מידיו את הלחת וישבר אתם תחת ההר. ז. עי' עבודה זרה (מד ע"א): את עפרו אל הנחל היורד מן ההר אמר לו משם ראיה הרי הוא אומר ויזר על פני המים וישק את בני ישראל לא נתכוין אלא לבודקן כסוטות. ח. עי' יומא (סו ע"ב): שאלה אשה חכמה את רבי אליעזר, מאחר שמעשה העגל שוין מפני מה אין מיתתן שוה, אמר לה, אין חכמה לאשה אלא בפלך, וכן הוא אומר וכל אשה חכמת לב בידיה טוו. איתמר, רב ולוי, חד אמר, זיבח וקיטר, בסייף. גפף ונישק, במיתה. שמח בלבבו, בהדרוקן. וחד אמר, עדים והתראה, בסייף. עדים בלא התראה, במיתה. לא עדים ולא התראה, בהדרוקן.

מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי לַיהוָה אֵלָי
וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל־בְּנֵי לֵוִי: כז וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימוּ אִישׁ־חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ
עִבְרוּ וָשׁוּבוּ מִשַּׁעַר לָשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה וְהִרְגוּ אִישׁ־
אֶת־אָחִיו וְאִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־קְרֹבוֹ:
כח וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־לֵוִי כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּפֹּל מִן־הָעָם בַּיּוֹם
הַהוּא כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ: כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
מִלְּאוּ יָדְכֶם הַיּוֹם לַיהוָה כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ וּבְאָחִיו
וְלָתֵת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה: ל וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַתֶּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה
וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל־יְהוָה אוּלַי אֲכַפְּרָה בְּעַד
חַטַּאתְכֶם: לא וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אָנָּא
חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי
זָהָב: לב וְעַתָּה אִם־תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְאִם־אַיִן
מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ: לג וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה מִי אֲשֶׁר חָטָא־לִי אֶמְחֶנּוּ מִסִּפְרִי:
לד וְעַתָּה לֵךְ נְחֵה אֶת־הָעָם אֶל אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ

אונקלוס

מֹשֶׁה בִּתְרַע מַשְׁרִיתָא וַאֲמַר מַאן
דַּחֲלָיָא דַיְיָ יֵיתוּן לְוָתִי[ב] וְאִתְכְּנִישׁוּ
לְוָתֵיהּ כָּל בְּנֵי לֵוִי: (כז) וַאֲמַר לְהוֹן
כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל שַׁוּוּ
גְּבַר חַרְבֵּיהּ עַל יַרְכֵּיהּ עִיבִירוּ וְתוּבוּ
מִתְּרַע לִתְרַע בְּמַשְׁרִיתָא וּקְטוּלוּ גְּבַר
יַת אֲחוּהִי וּגְבַר יַת חַבְרֵיהּ וַאֲנַשׁ[ל] יַת
קְרִיבֵיהּ: (כח) וַעֲבָדוּ בְנֵי לֵוִי
כְּפִתְגָּמָא דְמֹשֶׁה וּנְפַל מִן עַמָּא
בְּיוֹמָא הַהוּא כִּתְלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא:
(כט) וַאֲמַר מֹשֶׁה קְרִיבוּ יְדְכוֹן
קוּרְבָּנָא[מ] יוֹמָא דֵין קֳדָם[נ] יְיָ אֲרֵי גְּבַר
בִּבְרֵיהּ וּבְאָחוּהִי וּלְאַיְתָאָה[ס] עֲלֵיכוֹן
יוֹמָא דֵין בִּרְכָן: (ל) וַהֲוָה בְּיוֹמָא
דְּבַתְרוֹהִי וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא אַתּוּן
חַבְתּוּן חוֹבָא רַבָּא וּכְעַן אֶסַּק קֳדָם[ע]
יְיָ מָאִים אֶכַּפֵּר עַל[פ] חוֹבֵיכוֹן:
(לא) וְתַב מֹשֶׁה לְקֳדָם[צ] יְיָ וַאֲמַר
בְּבָעוּ[ק] חַב עַמָּא הָדֵין חוֹבָא רַבָּא
וַעֲבָדוּ לְהוֹן דַּחֲלַן[ר] דְּדָהָב: (לב) וּכְעַן
אִם שַׁבְקַת[ש] לְחוֹבֵיהוֹן וְאִם לָא
מְחֵינִי כְּעַן[ת] מִסִּפְרָךְ דִּי כְתַבְתָּ:
(לג) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה מַן דִּי חַב קֳדָמַי[א]
אֶמְחֵינֵיהּ מִסִּפְרִי: (לד) וּכְעַן[ב] אֱזֵל
דַּבַּר[ג] יַת עַמָּא לַאֲתַר[ד] דִּי מַלֵּילִית לָךְ

כ. שירא מה׳ יבאו אלי. ל. ואדם.
מ. יקריבו ידכם קרבן. נ. לפני. ס. ולהביא.
א. לפני. ב. ועתה. ג. הנהג. ד. למקום.
ע. לפני. פ. על. צ. לפני. ק. בבקשה. ר. יראה. ש. עזבת. ת. עתה.

רש"י

(כו) **מי לה׳ אלי.** יבא אלי: **כל בני לוי.** מכאן שכל השבט כשר: (כז) **כה אמר וגו׳.** והיכן אמר, וזבח לאלהים יחרם (לעיל כב יט), כך שנויה במכילתא (בא מסכתא דפסחא פרשה יב): **אחיו.** מאמו, והוא ישראל: (כט) **מלאו ידכם.** אתם ההורגים אותם, בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום: **כי איש.** מכם ימלא ידו בבנו ובאחיו: (ל) **אכפרה בעד חטאתכם.** אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד חטאתכם, להבדיל ביניכם ובין החטא: (לא) **אלהי זהב.** אתה הוא שגרמת להם, שהשפעת להם זהב וכל חפצם, מה יעשו שלא יחטאו. משל למלך, שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו, ותולה לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח בית זונות, מה יעשה הבן שלא יחטא[ט]: (לב) **ועתה אם תשא חטאתם.** הרי טוב, איני אומר לך מחני: **ואם אין מחני.** וזה מקרא קצר, וכן הרבה: **מספרך.** מכל התורה כולה, שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדאי לבקש עליהם רחמים: (לד) **אל אשר דברתי לך.** יש כאן לך אצל דבור במקום אליך, וכן לְדַבֶּר לוֹ

מקורי רש"י

ט. עי׳ ברכות (לב ע"א): אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, משל לאדם אחד שהיה לו בן, הרחיצו וסכו והאכילו והשקהו ותלה לו כיס על צוארו והושיבו על פתח של זונות. מה יעשה אותו הבן שלא יחטא.

הִנֵּה מַלְאָכִי יֵלֵךְ לְפָנֶיךָ וּבְיוֹם פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי
עֲלֵהֶם חַטָּאתָם: לה וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־הָעָם עַל אֲשֶׁר
עָשׂוּ אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן: ס לג א וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה אַתָּה וְהָעָם
אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ
אֶתְּנֶנָּה: ב וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ וְגֵרַשְׁתִּי אֶת־
הַכְּנַעֲנִי הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי:
ג אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ כִּי לֹא אֶעֱלֶה
בְּקִרְבְּךָ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אָתָּה פֶּן־אֲכַלְךָ בַּדֶּרֶךְ:
ד וַיִּשְׁמַע הָעָם אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה וַיִּתְאַבָּלוּ
וְלֹא־שָׁתוּ אִישׁ עֶדְיוֹ עָלָיו: ה וַיֹּאמֶר יְהוָה

אונקלוס

הָא מַלְאָכִי יְהַךְ קֳדָמָךְ וּבְיוֹם
אַסְעָרוּתִי וְאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן:
(לה) וּמְחָא יְיָ יַת עַמָּא עַל דִּי
אִשְׁתַּעְבָּדוּ לְעֶגְלָא דִּי עֲבַד אַהֲרֹן:
(א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה אִיזֵיל סַק
מִכָּא אַתְּ וְעַמָּא דְּאַסֵּקְתָּא מֵאַרְעָא
דְּמִצְרַיִם לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמֵימַר לִבְרָךְ
אֶתְּנִינַהּ: (ב) וְאֶשְׁלַח קֳדָמָךְ מַלְאָכָא
וֶאֱתָרִיךְ יַת כְּנַעֲנָאֵי אֱמוֹרָאֵי וְחִתָּאֵי
וּפְרִיזָאֵי חִיוָאֵי וִיבוּסָאֵי: (ג) לְאַרְעָא
עַבְדָא חָלָב וּדְבָשׁ אֲרֵי לָא אֲסַלֵּק
שְׁכִינְתִּי מְבֵינָךְ אֲרֵי עַם קְשֵׁי קֳדָל
אַתְּ דִּילְמָא אֵשֵׁיצִינָךְ בְּאוֹרְחָא:
(ד) וּשְׁמַע עַמָּא יַת פִּתְגָמָא בִּישָׁא
הָדֵין וְאִתְאַבָּלוּ וְלָא שַׁוִּיאוּ גְבַר
תִּקּוּן זַיְנֵיהּ עֲלוֹהִי: (ה) וַאֲמַר יְיָ

ה. מְעַיֵּן. ו. והכה. ז. שהשתעבדו.
ג. לא אסלק שכינתי מביניכם. ד. שמו.

א. הכנעניים האמוריים, והחיתיים, והפריזיים, החיויים, והיבוסיים. ב. עושה.
ה. תיקון כלי קרב.

רש"י

עַל אֲדֹנָיָהוּ (מלכים א׳ ב יט): **הנה מלאכי.** ולא אני: **וביום פקדי** וגו׳. עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד, ותמיד תמיד כשאפקוד עליהם עונותיהם, ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות, ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל׳: (לה) **ויגף ה׳ את העם.** מיתה בידי שמים, לעדיס בלא התראה[ב]: **לג** (א) **לך עלה מזה.** ארץ ישראל גבוה מכל הארצות[א], לכך נאמר עלה. דבר אחר, כלפי שאמר לו בשעת הכעס לך רד (לעיל לב ז), אמר לו בשעת רצון לך עלה[ב]: **אתה והעם.** כאן לא אמר ועמך: (ב) **וגרשתי את הכנעני** וגו׳. שש אומות הן, והגרגשי עמד ופינה מפניהם מאליו[ג]: (ג) **אל ארץ זבת חלב ודבש.** אני אומר לך להעלותם: **כי לא אעלה בקרבך.** לכן אני אומר לך ושלחתי לפניך מלאך[ד]: **כי עם קשה ערף אתה.** וכששכינתי בקרבכם ואתם ממריס בי, מרגה אני עליכם זעם: **אכלך.** לשון כליון: (ד) **הדבר הרע.** שאין השכינה שורה ומהלכת עמס: **איש עדיו.** כתריס שניתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע[ה]:

מקורי רש"י

י. עי׳ סנהדרין (קב ע"א): אמר רבי יצחק אין לך כל פורענות ופורענות שבאה לעולם שאין בה אחד מעשרים וארבעה בהכרע ליטרא של עגל הראשון. שנאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם. **כ.** עי׳ תנחומא (כי תשא פרק כו): מי שאין עליו לא עדים ולא התראה ניגף, שנאמר ויגף ה׳ את העם וגו׳. **א.** עי׳ סנהדרין (פז ע"א): ועלית, מלמד שבית המקדש גבוה מארץ ישראל, וארץ ישראל גבוה מכל הארצות. **ב.** עי׳ תנחומא (כי תשא פרק כו): במשה בלך רד כעס עליו, ובלך עלה נתרצה. אמר הקב"ה, בלשון שהשפלתי אותך בו בלשון אני מעלה אותך. שנאמר (שמות לג) לך עלה מזה. **ג.** עי׳ ירושלמי שביעית (פרק ו הלכה א): אמר רבי שמואל שלש פרסטיניות שלח יהושע לארץ ישראל עד שלא יכנסו לארץ, מי שהוא רוצה להפנות יפנה, להשלים ישלים, לעשות מלחמה יעשה. גרגשי פינה והאמין לו להקב"ה, והלך לו לאפריקי עד בואי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם זו אפריקי. **ד.** עי׳ שמות רבה (פרשה לב פסקה ה): אף אני כי לא אעלה בקרבך, אלא מה אעשה, הנה אנכי שולח מלאך. **ה.** עי׳ תנא דבי אליהו זוטא (פרשה ד): ר׳ ישמעאל בן אלעזר אומר, בשעה שקיבלו ישראל מלכותו של הקדוש ברוך הוא ואמרו, כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע, ירדו ששים ריבוא מלאכי שרת והניחו בראש כל אחד ואחד מישראל שני כתרים, אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, שני כתרים מכתרו של אדם הראשון, שנאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו׳ (שמות י"ט ו׳), ובשעה שסרחו במעשה

אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אַתֶּם עַם־קְשֵׁה־
עֹרֶף רֶגַע אֶחָד אֶעֱלֶה בְקִרְבְּךָ וְכִלִּיתִיךָ וְעַתָּה
הוֹרֵד עֲדִיְּךָ מֵעָלֶיךָ וְאֵדְעָה מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ:
ו וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֶדְיָם מֵהַר חוֹרֵב:
ז וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת־הָאֹהֶל וְנָטָה־לּוֹ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
הַרְחֵק מִן־הַמַּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה
כָּל־מְבַקֵּשׁ יְהוָה יֵצֵא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר
מִחוּץ לַמַּחֲנֶה: ח וְהָיָה כְּצֵאת מֹשֶׁה אֶל־
הָאֹהֶל יָקוּמוּ כָּל־הָעָם וְנִצְּבוּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ

אונקלוס

לְמֹשֶׁה אֵימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן עַם
קְשֵׁי קְדָל שָׁעָא חֲדָא אֵיסַלֵּק שְׁכִינְתִּי
מִבֵּינָךְ וְאֵשֵׁיצִינָךְ וּכְעַן אַעֲדֵי תִּקּוּן
זִינָךְ מִינָךְ וּגְלֵי קֳדָמַי מַה אַעְבֵּיד
לָךְ: (ו) וְאַעֲדִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת
תִּקּוּן זִינֵיהוֹן מִטּוּרָא דְּחוֹרֵב:
(ז) וּמֹשֶׁה נְסֵיב יַת מַשְׁכְּנָא וּפַרְסֵיהּ
לֵיהּ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא אַרְחֵק מִן
מַשְׁרִיתָא וְקָרֵי לֵיהּ מַשְׁכַּן בֵּית
אוּלְפָנָא וִיהֵי כָּל דְּתָבַע אוּלְפָן מִן
קֳדָם יְיָ נְפַק לְמַשְׁכַּן בֵּית אוּלְפָנָא
דְּמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא: (ח) וַהֲוָה כַּד נְפַק
מֹשֶׁה לְמַשְׁכְּנָא קַיְימִין כָּל עַמָּא
וּמִתְעַתְּדִין גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ

ו. אסלק שכינתי מביניכם. ז. ועתה הסירו את תיקון כלי הקרב ממך. ח. והסירו. ט. תיקון כלי קרב. י. המשכן ופרס אותו. כ. משכן בית הלימוד. ל. שדורש לימוד מלפני. מ. משכן בית הלימוד. נ. היו מוכנים.

רש"י

(ה) **רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך.** אם אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם, אזעוס עליכם רגע אחד, שהוא שיעור זעמי, שנאמר חֲבִי כְמְעָט רֶגַע עַד יַעֲבָר זָעַם (ישעיה כו כ), ואכלה אתכם, לפיכך טוב לכם שאשלח מלאך: **ועתה.** פורענות זו תלקו מיד, שתורידו עדיכם מעליכם: **ואדעה מה אעשה לך.** בפקודת שאר העון, אני יודע מה שבלבי לעשות לך: (ו) **את עדים מהר חורב.** את הָעֲדִי שהיה בידם מהר חורב: (ז) **ומשה.** מאותו עון והלאה: **יקח את האהל.** לשון הווה הוא, לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה, אמר, מנודה לרב מנודה לתלמיד: **הרחק.** אלפים אמה, כענין שנאמר אַךְ רָחוֹק יִהְיֶה בֵּינֵיכֶם וּבֵינָיו כְּאַלְפַּיִם אַמָּה בַּמִּדָּה (יהושע ג ד): **וקרא לו.** והיה קורא לו אהל מועד, הוא בית ועד למבקשי תורה: **כל מבקש ה'.** מכאן למבקש פני זקן, כמקבל פני שכינה: **יצא אל אהל מועד.** כמו יולא. דבר אחר והיה כל מבקש ה', אפילו מלאכי השרת כשהיו שואלים מקום שכינה, חבריהם אומרים להם הרי הוא באהלו של משה: (ח) **והיה.** לשון הווה: **כצאת משה מן המחנה.** ללכת אל האהל: **יקומו כל העם.** עומדים מפניו, ואין יושבין עד שנתכסה מהם:

מקורי רש"י

העגל, ירדו מאה ועשרים ריבוא מלאכי חבלה ונטלום מהם, שנאמר ויתנצלו בני ישראל וגו' (שם ל"ג ו'), יכול לעולם, ת"ל ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם (ישעיה ל"ה י'), שמחת עולם בלבם לא נאמר, אלא על ראשם, מלמד שעתיד הקדוש ברוך הוא להחזיר כל כתריהן של ישראל לימות המשיח ולעולם הבא, לכך נאמר ושמחת עולם על ראשם. **ו.** עי' ברכות (ז ע"א): וכמה זעמו, רגע. וכמה רגע, אמר רבי אבין ואיתימא רבי אבינא, רגע כמימריה. ומנא לן דרגע רתח, שנאמר כי רגע באפו חיים ברצונו. ואי בעית אימא, מהכא, חבי כמעט רגע עד יעבר זעם. **ז.** עי' שבת (פח ע"א): דרש רבי סימאי, בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, באו ששים ריבוא של מלאכי השרת, לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים, אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע. וכיון שחטאו ישראל, ירדו מאה ועשרים ריבוא מלאכי חבלה, ופירקום. שנאמר, ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב. **ח.** עי' שמות רבה (פרשה מה פסקה ג): ולמה כעס עליהם, ר' יוחנן ורשב"ל ר' יוחנן אמר כך דרש משה מנודה לרב מנודה לתלמיד לפיכך ומשה יקח את האהל. ר"ש בן לקיש אמר משל למלך שהיה לו לגיון אחד ומרד עליו. מה עשה שר צבא שלו, נטל סגנוס של מלך וברח. כך משה, בשעה שעשו ישראל אותו מעשה נטל את האהל ויצא. לכך נאמר ומשה יקח את האהל. **ט.** עי' שיר השירים רבה (פרשה ב פסקה יח) נכנס ר' יהודה ודרש (שמות ל"ג) ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה. נאמר כאן הרחק ונאמר להלן (יהושע ג') אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה. מה רחוק שנאמר כאן אלפים אמה, אף הרחק האמור להלן אלפים אמה. **י.** עי' ירושלמי עירובין (פרק ה הלכה א): והיה כל מבקש משה אין כתיב כאן, אלא והיה כל מבקש ה'. מיכן שכל המקבל פני רבו כאילו מקבל פני שכינה. **כ.** עי' ירושלמי ביכורים (פרק ג הלכה ג): ר' חזקיה רבי חנינה בריה דרבי אבהו בשם רבי אבדומא דמן חיפה לזקן ד' אמות עבר לפניו ישב לו. כהן גדול משהוא רואהו ועד שהוא נכסה ממנו. מה טעמא [שמות לג ח] והיה כצאת משה האהלה יקומו כל העם וגו'.

וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה עַד־בֹּאוֹ הָאֹהֱלָה: ט וְהָיָה
כְּבֹא מֹשֶׁה הָאֹהֱלָה יֵרֵד עַמּוּד הֶעָנָן וְעָמַד פֶּתַח
הָאֹהֶל וְדִבֶּר עִם־מֹשֶׁה: י וְרָאָה כָל־הָעָם אֶת־
עַמּוּד הֶעָנָן עֹמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל וְקָם כָּל־הָעָם
וְהִשְׁתַּחֲוּוּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ: יא וְדִבֶּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה פָּנִים אֶל־פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל־הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן־

אונקלוס

וּמִסְתַּכְּלִין אֲחוֹרֵי מֹשֶׁה עַד דְּעָלֵיל
לְמַשְׁכְּנָא: (ט) וַהֲוָה כַּד עָלֵיל מֹשֶׁה
לְמַשְׁכְּנָא נָחֵית עַמּוּדָא דַּעֲנָנָא וְקָאֵים
בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וּמִתְמַלֵּיל עִם מֹשֶׁה:
(י) וַחֲזַן כָּל עַמָּא יַת עַמּוּדָא דַּעֲנָנָא
קָאֵים בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְקַיְּימִין[ס] כָּל
עַמָּא וְסַגְּדִין גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ:
(יא) וּמַלֵּיל (נ"א וּמִתְמַלֵּיל[ע]) יְיָ עִם
מֹשֶׁה מַמְלַל עִם מַמְלַל[פ] כְּמָא
דְּמְמַלֵּל גְּבַר עִם חַבְרֵיהּ וְתָב
לְמַשְׁרְיָתָא וּמְשׁוּמְשָׁנֵיהּ יְהוֹשֻׁעַ בַּר

ס. ועמדו (לשון רבים). ע. מתדבר. פ. דיבור עם דיבור.

רש"י

והביטו אחרי משה. לשבח, אשרי ילוד אשה שכך מודבקת שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו: (ט) **ודבר עם משה.** כמו ומְדַבֵּר עם משה. תרגומו וּמִתְמַלֵּל עם משה, שהוא כבוד השכינה, כמו וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל מְדַבֵּר אֵלָיו (במדבר ז פט), ואינו קורא מְדַבֵּר אליו, כשהוא קורא מְדַבֵּר פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו, וההדיוט שומע מאליו, וכשהוא קורא מְדַבֵּר, משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט: (י) **והשתחוו.** לשכינה[מ]: (יא) **ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. וּמִתְמַלֵּל עם משה: ושב אל המחנה.** לאחר שנדבר עמו, היה שב משה אל המחנה, ומלמד לזקנים מה שלמד, והדבר הזה נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן ולא יותר, שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות, וביו"ח שרף את העגל ובן את המוטאים, וביו"ט עלה, שנאמר וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם וגו' (לעיל לב ל), ועשה שם ארבעים יום ובקש רחמים, שנאמר וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי ה' וגו' (דברים ט יח), וברחש חדש אלול נאמר לו וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר אֶל הַר סִינַי (לקמן לד ב), לקבל לוחות האחרונות, ועשה שם מ' יום, שנאמר בהם וָאָנֹכִי עָמַדְתִּי בָהָר כַּיָּמִים הָרִאשֹׁנִים וגו' (דברים י ו), מה הראשונים בלון אף האחרונים בלון, אמור מעתה, אמצעיים היו בכעס. בי' בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ובלב שלם, ואמר לו למשה סלחתי כדברך, ומסר לו לוחות אחרונות, וירד והתחיל לצוותן על מלאכת המשכן, ועשאוהו עד אחד בניסן, ומשהוקם לא נדבר עמו עוד, אלא מאהל מועד[נ]: **ושב אל המחנה.** תרגומו וְתָב לְמַשְׁרְיָתָא, לפי שהוא לשון הווה, וכן כל הענין, ורואה כל העם וחזן,

מקורי רש"י

ל. עי' שמות רבה (פרשה מה סי' ד): והביטו אחרי משה, מה היו אומרים, א"ר יצחק אשרי יולדתו. מה רואה בו, והיה כבוא משה האהלה, כיון שהיו ישראל רואין עמוד הענן, היו יודעין שהשכינה נגלית על משה, וקם כל העם והשתחוו איש פתח אהלו. **ועי'** שם (פרשה נא סי' ו): ר' יוחנן אמר אשרי יולדתו של זה ומה הוא רואה בו כל ימיו הקדוש ברוך הוא מדבר עמו כל ימיו הוא מושלם להקב"ה, זהו והביטו אחרי משה. **מ.** עי' שם (פרשה מה פסקה ד): כבוא משה האהלה, כיון שהיו ישראל רואין עמוד הענן היו יודעין שהשכינה נגלית על משה, וקם כל העם והשתחוו איש פתח אהלו. **נ.** עי' סדר עולם רבה (פרק ו): ביום השביעי אחר עשרת הדברות עלה משה להר, שנאמר וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים (שמות כד טז), לטהרו למשה, ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן וגו', ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה (שם), בי"ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות, ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם אתם חטאתם וגו' (שם לב ל), עלה בשמנה עשר בתמוז, וביקש רחמים על ישראל, דכתיב ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' וגו' (דברים ט כה), באותה שעה נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל ואמר למשה לפסול לוחות שניות ולעלות, שנאמר בעת ההוא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחת אבנים כראשנים ועלה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ (שם י א), ירד בעשרים ושמנה באב ופסל שני לוחות, שנאמר ויפסל שני לחת אבנים כראשנים וישכם משה בבקר וגו' (שמות לד ד), ועלה בעשרים ותשעה באב ונשנית לו תורה פעם שניה, שנאמר ואנכי עמדתי בהר כימים הראשנים ארבעים יום וארבעים לילה וגו' לא אבה ה' השחיתך (דברים י י), כימים הראשנים, מה הראשונים מרוצין, אף שניים מרוצין, אמור מעתה אמצעיים בכעס, ירד בי' בתשרי והוא היה יום הכיפורים, ובישרם שנתרצה לפני המקום, שנאמר וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו (שמות לד ט), לפיכך נתקיים יום חוק וזכרון לדורות, שנאמר והיתה זאת לכם לחקת עולם (ויקרא טז לד), ויהי ברדת משה וגו', וישבו אליו וגו', ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ויצום וגו' (שמות לד), מה צום, צום לעשות את המשכן, התחילו לעסוק במלאכת המשכן.

נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל׃ **פ** שלישי
יב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה רְאֵה אַתָּה אֹמֵר אֵלַי
הַעַל אֶת־הָעָם הַזֶּה וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתַּנִי אֵת
אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח עִמִּי וְאַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם
וְגַם־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי׃ יג וְעַתָּה אִם־נָא מָצָאתִי חֵן
בְּעֵינֶיךָ הוֹדִיעֵנִי נָא אֶת־דְּרָכֶךָ וְאֵדָעֲךָ לְמַעַן
אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה׃
יד וַיֹּאמַר פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחֹתִי לָךְ׃ טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו
אִם־אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים אַל־תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה׃ טז וּבַמֶּה
יִוָּדַע אֵפוֹא כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי וְעַמֶּךָ
הֲלוֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלִינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ מִכָּל־הָעָם
אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ **פ** רביעי יז וַיֹּאמֶר יְהוָה

אונקלוס

נוּן עוּלֵימָא לָא עֲדֵי מִגּוֹ מַשְׁכְּנָא׃
(יב) וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם[צ] יְיָ חֲזֵי דְּאַתְּ
אָמַר לִי אַסִּיק יַת עַמָּא הָדֵין וְאַתְּ לָא
הוֹדַעְתַּנִי יַת דִּי תִשְׁלַח עִמִּי וְאַתְּ
אָמַרְתְּ רַבִּיתָךְ[ק] בְּשׁוּם וְאַף אַשְׁכַּחְתְּ
רַחֲמִין קֳדָמָי׃ (יג) וּכְעַן אִם כְּעַן[ר]
אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ הוֹדַעְנִי כְּעַן[ש]
יַת אוֹרַח טוּבָךְ וְאִדַּע רַחֲמָךְ[ת] בְּדִיל
דְּאַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָמָךְ וְגָלֵי קֳדָמָךְ[א]
אֲרֵי עַמָּךְ עַמָּא הָדֵין׃ (יד) וַאֲמַר
שְׁכִינְתִּי תְהַךְ[ב] וְאָנִיחַ לָךְ׃ (טו) וַאֲמַר
קֳדָמוֹהִי[ג] אִם לֵית שְׁכִינְתָּךְ[ד] מְהַלְּכָא
בֵּינָנָא[ה] לָא תַסְקִינָנָא מִכָּא[ו]׃
(טז) וּבַמֶּה יִתְיַדַּע הָכָא[ז] אֲרֵי אַשְׁכַּחִית
רַחֲמִין קֳדָמָךְ[ח] אֲנָא וְעַמָּךְ הֲלָא
בְּמֵהַךְ שְׁכִינְתָּךְ עִמָּנָא וְיִתְעַבְּדַן לָנָא
פְּרִישָׁן לִי וּלְעַמָּךְ מְשַׁנֵּי[ט] מִכָּל עַמָּא
דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ (יז) וַאֲמַר יְיָ

צ. לפני. ק. גידלתי אותך. ר. עתה.
ש. עתה. ת. דרך טובך, ואדע אהבתך. א. אהבה לפניך וגלוי לפניך. ב. שכינתי תלך. ג. לפני. ד. שכינתך. ה. בינינו.
ו. מכאן. ז. כאן. ח. אהבה לפניך. ט. הרי בלכת שכינתך עמנו ויעשה לנו דברים נבדלים (נסים) לי ולעמך משונים.

רש"י

ונלבו וקיימין. והביטו, ומסתכלין. והשתחוו, וְסָגְדִין. ומדרשו, ודבר ה׳ אל משה שישוב אל המחנה, אמר לו אני בכעס ואתה בכעס, אם כן מי יקרבם[ס]: (יב) **ראה אתה אמר אלי.** ראה, תן עיניך ולבך על דבריך, אתה אומר אלי וגו׳ ואתה לא הודעתני וגו׳, ואשר אמרת לי הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ (לעיל כג כ), אין זו הודעה, שאין אני חפץ בה: **ואתה אמרת ידעתיך בשם.** הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות, שהרי אמרת לי הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן וגו׳ וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם (שם יט ט): (יג) **ועתה.** אם אמת שמצאתי חן בעיניך, הודיעני נא את דרכיך, מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך: **ואדעך למען אמצא חן בעיניך.** ואדע בזו מדת תגמולך, מה היא מציאת חן שמצאתי בעיניך, ופתרון למען אמצא חן, למען אכיר כמה שכר מציאת החן: **וראה כי עמך הגוי הזה.** שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול, ואת אלה תעזוב, ראה כי עמך הם מקדם, ואם בהם תמאס, איני סומך על היוצאים מחלצי שיתקיימו, ואת תשלוש השכר שלי בעם הזה תודיעני. ורבותינו דרשוהו במסכת ברכות (ז ע"א), ואני לייחד המקראות על אופניהם ועל סדרם באתי: (יד) **ויאמר פני ילכו.** כתרגומו, לא אשלח עוד מלאך, אני בעצמי אלך, כמו וּפָנֶיךָ הֹלְכִים בַּקְּרָב (שמואל ב׳ יז יא): (טו) **ויאמר אליו.** בזו אני חפץ, כי על ידי מלאך אל תעלנו מזה: (טז) **ובמה יודע אפוא.** יודע מציאת החן, הלא בלכתך עמנו, ועוד דבר אחר אני שואל ממך, שלא תשרה שכינתך עוד על אומות [עובדי אלילים] (העולם)[ע]: **ונפלינו אני ועמך.** ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם, כמו וְהִפְלָה ה׳ בֵּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וגו׳ (לעיל ט ד):

מקורי רש"י

ס. עי׳ ברכות (סג ע"ב): אמר רבי אבהו אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה עכשיו יאמרו הרב בכעס ותלמיד בכעס ישראל מה תהא עליהם. **ע.** עי׳ שם (ז ע"א): ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי, שלשה דברים בקש משה מלפני הקדוש ברוך הוא ונתן לו בקש שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו שנאמר הלא בלכתך עמנו בקש שלא תשרה שכינה על עובדי כוכבים ונתן לו שנאמר ונפלינו אני ועמך בקש להודיעו דרכיו של הקדוש ברוך הוא ונתן לו וכו׳.

אֶל־מֹשֶׁה גַּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה
כִּי־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי וָאֵדָעְךָ בְּשֵׁם: יח וַיֹּאמַר
הַרְאֵנִי נָא אֶת־כְּבֹדֶךָ: יט וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר
כָּל־טוּבִי עַל־פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי בְשֵׁם יְהוָה לְפָנֶיךָ
וְחַנֹּתִי אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת־אֲשֶׁר אֲרַחֵם:
כ וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת־פָּנָי כִּי לֹא־
יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי: כא וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה מָקוֹם
אִתִּי וְנִצַּבְתָּ עַל־הַצּוּר: כב וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי

אונקלוס

לְמֹשֶׁה אַף יַת פִּתְגָמָא הָדֵין דִּי
מַלֵּילְתָּא אַעֲבֵיד אֲרֵי אַשְׁכַּחְתָּא
רַחֲמִין קֳדָמַי וְרִבִּיתָךְ בִּשּׁוּם:
(יח) וַאֲמַר אַחְזֵינִי כְּעַן[נ] יַת יְקָרָךְ:
(יט) וַאֲמַר אֲנָא אַעְבַּר כָּל טוּבִי עַל
אַפָּךְ וְאֶקְרֵי בִּשְׁמָא דַיְיָ קֳדָמָךְ וְאֵחוֹן
לְמָאן[ל] דְּאֵחוֹן וְאֵרַחֵם עַל מָאן[מ]
דְּאַרְחֵם: (כ) וַאֲמַר לָא תִּכּוֹל לְמֶחֱזֵי
יַת אַפֵּי שְׁכִינְתִּי[נ] אֲרֵי לָא יֶחֱזִינַנִּי
אֱנָשָׁא וְיִתְקַיָּם[ס]: (כא) וַאֲמַר יְיָ הָא
אָתַר מַתְקַן קֳדָמַי וְתִתְעַתַּד[ע] עַל
טְנָרָא: (כב) וִיהֵי בְּמֵיעֲבַר יְקָרִי

י. אהבה לפני וגידלתי אותך. כ. עתה. ל. למי. מ. על מי. נ. פני השכינה. ס. ויתקיים. ע. מתוקן לפני ותהיה מזומן.

רש"י

(יז) **גם את הדבר הזה.** שלא תשרה שכינתי עוד על [עובדי אלילים] (אומות העולם) אעשה, ואין דבריו של בלעם הרשע על ידי שריית שכינה, אלא נופל וגלוי עיניים, כגון וְחֲלֵי דָּבָר יְגֻנָּב (איוב ד יב), שומעין על ידי שליח[פ]: (יח) **ויאמר הראני נא את כבודך.** ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים, והוסיף לשאול להראותו מראית כבודו: (יט) **ויאמר אני אעביר** וגו'. הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות, לפי שאני רואה וצריך ללמדך סדר תפלה, שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל, הזכרת לי זכות אבות, כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה, אני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור, ואתה נפון במערה, וקראתי בשם ה' לפניך, ללמדך סדר בקשת רחמים, אף אם תכלה זכות אבות. וכסדר זה שאתה רואה אותי מעוטף וקורא י"ג מדות, הוי מלמד את ישראל לעשות כן, ועל ידי שיזכירו לפני רחוס וחנון, יהיו נענין, כי רחמי לא כָלִיס[צ]: **וחנתי את אשר אחן.** אותן פעמים שאראה לחון[ק]: **ורחמתי.** עת שאחפוץ לרחם. עד כאן לא הבטיחו אלא עתים אענה ועתים לא אענה, אבל בשעת מעשה אמר לו הנה אנכי כורת ברית, הבטיחו שאינן חוזרות ריקם[ר]: (כ) **ויאמר לא תוכל** וגו'. אף כשאעביר כל טובי על פניך, איני נותן לך רשות לראות את פני: (כא) **הנה מקום אתי.** בהר אשר אני מדבר עמך תמיד, יש מקום מוכן לי לצרכך שאטמינך שם שלא תזוק, ומשם תראה מה שתראה, זו פשוטו. ומדרשו, על מקום שהשכינה שם מדבר, ואומר המקום אתי ואינו אומר אני במקום, שהקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו[ש]: (כב) **בעבר כבדי.** כשאעבור לפניך:

מקורי רש"י

פ. עי' ילקוט שמעוני ח"ב (רמז תתצז): א"ר יוסי בר ביסא אין הקדוש ברוך הוא נגלה על נביאי עובדי אלילים אלא בשעה שדרך בני אדם לפרוש אלו מאלו, הדא הוא דכתיב בשעפים מחזיונות לילה בנפול תרדמה על אנשים ואלי דבר יגונב, ואין הקדוש ברוך הוא נגלה על עובדי אלילים אלא כאדם שבא ממרחק כדכתיב מארץ רחוקה באו אלי, אבל נביאי ישראל מיד ויקרא, מה בין נביאי ישראל לנביאי עו"א. **צ.** עי' ר"ה (יז ע"ב): אמר לו, כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם. **ק.** עי' שמות רבה (פרשה מה פסקה ו): באותה שעה הראה לו הקב"ה (למשה רבינו ע"ה) את כל האוצרות של מתן שכר שהן מתוקנין לצדיקים והוא אומר האוצר הזה של מי הוא, והוא אומר של עושי מצות. והאוצר הזה של מי הוא, של מגדלי יתומים. וכל אוצר ואוצר. ואח"כ ראה אוצר גדול. אמר האוצר הזה של מי הוא, א"ל מי שיש לו, אני נותן לו משכרו. ומי שאין לו, אני עושה לו חנם ונותן לו מזה. שנאמר וחנותי את אשר אחן, וחנותי את אשר ארחם. **ר.** עי' ראש השנה (יז ע"ב): אמר רב יהודה, ברית כרותה לשלש עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם, שנאמר הנה אנכי כורת ברית. **ש.** עי' בראשית רבה (פרשה סח פסקה ט) ר"ה בשם ר' אמי אמר מפני מה מכנין שמו של הקב"ה וקוראין אותו מקום שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו מן מה דכתיב (שמות לג) הנה מקום אתי הוי הקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו.

אונקלוס

וְאֵשַׁוִּינָךְ בִּמְעָרַת[פ] טִנָּרָא וְאָגֵין בְּמֵימְרִי[צ] עֲלָךְ עַד דְּאֶעֱבַר׃ (כג) וְאַעֲדֵי יַת דִּבְרַת יְקָרִי[ק] וְתֶחֱזֵי יַת דְּבַתְרָי וְדִקֳדָמַי[ר] לָא יִתְחֲזוֹן׃ (א) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה פְּסָל לָךְ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָּא יַת פִּתְגָמַיָּא דִּי הֲווֹ עַל לוּחַיָּא קַדְמָאֵי דִּי תְבַרְתָּא׃ (ב) וֶהֱוֵי זְמִין[א] לְצַפְרָא וְתִסַּק בְּצַפְרָא לְטוּרָא דְסִינַי וְתִתְעַתַּד קָדָמַי[ב] תַּמָּן עַל רֵישׁ

וְשַׂמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשַׂכֹּתִי כַפִּי עָלֶיךָ עַד־עָבְרִי׃ כג וַהֲסִרֹתִי אֶת־כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ׃ פ חמישי לד א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּ*בָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ׃ ב וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר אֶל־הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם עַל־רֹאשׁ

פ. במערת. צ. ואגן בדברי. ק. דבר כבודי. ר. את שאחורי ואת שלפני. א. מוכן. ב. ותהיה מזומן לפני.

רש"י

בנקרת הצור. כמו הַעֵינֵי הָאֲנָשִׁים הָהֵם תְּנַקֵּר (במדבר טז יד), יִקְּרוּהָ עֹרְבֵי נַחַל (משלי ל יז), אֲנִי קַרְתִּי וְשָׁתִיתִי מָיִם (ישעיה לז כה), גזרה אחת להם: **נקרת הצור.** כריית הצור: **ושכתי כפי.** מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל, ותרגומו וְאָגֵין בְּמֵימְרִי, כנוי הוא לדרך כבוד של מעלה, שאינו צריך לסוכך עליו בכף ממש[ת]: (כג) **והסרתי את כפי.** וְאַעֲדֵי יַת דִּבְרַת יְקָרִי, כשתסתלק הנהגת כבודי מכנגד פניך, ללכת משם ולהלן: **וראית את אחרי.** הראהו קשר של תפילין[א]: **לד** (א) **פסל לך.** הראהו מחצב סנפירינון מתוך אהלו, ואמר לו הפסולת יהיה שלך, ומשם נתעשר משה הרבה[ב]: **פסל לך.** אתה שברת הראשונות, אתה פסל לך אחרות, משל למלך שהלך למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחות, מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם רע, עמד שושבינה וקרע כתובתה, אמר, אם יאמר המלך להורגה, אומר לו עדיין אינה אשתך, בדק המלך ומצא שלא היה הקלקול אלא מן השפחות, נתרצה לה, אמר לו שושבינה, כתוב לה כתובה אחרת שנקרעה הראשונה, אמר לו המלך, אתה קרעת אותה, אתה קנה לה נייר אחר ואני אכתוב לה בכתב ידי, כן המלך זה הקב"ה, השפחות אלו ערב רב, והשושבין זה משה, ארוסתו של הקב"ה אלו ישראל, לכך נאמר פסל לך[ג]: (ב) **נכון.** מזומן:

מקורי רש"י

ת. עי' ספרא (ברייתא דרבי ישמעאל פרשה א פרק א): רבי יוסי הגלילי אומר הרי הוא אומר ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה', מלמד שנתנה רשות למלאכים לחבל. וכך הפסוק אומר, ושכותי כפי עליך עד עברי, מלמד שנתנה רשות למלאכים לחבל. וכך הפסוק אומר אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי, כשישוב אפי יבואון אל מנוחתי. **א.** עי' (מנחות לה ע"ב): והסרותי את כפי וראית את אחורי, אמר רב חנא בר ביזנא אמר ר"ש חסידא, מלמד שהראה לו הקב"ה למשה קשר של תפילין. **ב.** עי' נדרים (לח ע"א): אמר רבי חמא בר' חנינא, לא העשיר משה אלא מפסולתן של לוחות, שנאמר: פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים, פסולתן שלך יהא. ועי' ויקרא רבה (פרשה לב פסקה ב): מהיכן העשיר משה, א"ר חנין, מחצב של סנפירינון ברא לו הקב"ה בתוך אהלו, ומשם העשיר. הה"ד פסל לך, הפסולת שלך. באותה שעה אמר משה, (משלי י) ברכת ה' היא תעשיר. **ג.** עי' מדרש ילמדנו (עקב): למה שברן, לטובתן של ישראל. משל למלך ששלח שליח לקדש לו אשה וליתן לה כתובתה, והלך ומצאה שקלקלה, והיה השליח פקח. אמר השליח, אם אני נותן לה כתובתה היא נדונת כאשת איש, מה עשה, נטל הכתובה וקרעה, אמר, אם יאמר המלך אני הורגה שזינתה עלי, אומר לו עד עכשיו לא נטלה כתובתה ואת מקטרגה כאשת איש, כך עשה משה, כיון שנטל הלוחות, ירד ומצאן שעשו אותו המעשה, עמד ושברן. אמר מוטב שידונו שוגגין ואל ידונו מזידים. ואם יאמר לי הקדוש ברוך הוא אני הורגם שעבדו עבודה זרה, שאמרתי לא יהיה לך אלהים אחרים ואמרתי זובח לאלהים יחרם, אומר אני לו עד עכשיו לא קבלו אותה והם נידונים כשוגגים לכך שיברן. **ועי'** דברים רבה (פרשה ג סי' טז): פסל לך שאלו את רבי יוחנן בן זכאי מפני מה לוחות הראשונות מעשה שמים והשניים מעשה אדם אמר להן למה"ד למלך שנשא אשה והביא הנייר והלבלר משלו עיטרה משלו והכניסה לביתו, ראה אותה המלך שוחקת לעבד אחד משלו כעס עליה והוציאה, בא שושבינה אצלו ואמר לו מרי אי את יודע מהיכן נטלת אותה לא בין העבדים גדלה וכיון שגדלה בין העבדים לבה גס בהן, אמר לו המלך ומה אתה מבקש שאתרצה לה הבא הנייר והלבלר משלך והרי כתב ידי, כך אמר משה להקב"ה בשעה שבאו לידי אותו מעשה א"ל אי אתה יודע מאיזה מקום הוצאת אותם ממצרים ממקום עבודת כוכבים א"ל הקדוש ברוך הוא ומה אתה מבקש שאתרצה להן הבא את הלוחות משלך והרי כתב ידי וכתבתי על הלוחות.

הָהָר׃ ג וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אַל־
יֵרָא בְּכָל־הָהָר גַּם־הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל־יִרְעוּ אֶל־
מוּל הָהָר הַהוּא׃ ד וַיִּפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים
כָּרִאשֹׁנִים וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַּבֹּקֶר וַיַּעַל אֶל־הַר
סִינַי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי
לֻחֹת אֲבָנִים׃ ה וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב
עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה׃ ו וַיַּעֲבֹר יְהוָה
עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא יְהוָה יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן
אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ ז נֹצֵר חֶסֶד
לְאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה

ג׳ אבב

אונקלוס

טוּרָא׃ (ג) וֶאֱנַשׁ לָא יִסַּק עִמָּךְ
וְאַף אֱנַשׁ לָא יִתְחֲזֵי בְּכָל טוּרָא
אַף עָנָא וְתוֹרֵי לָא יִרְעוּן לַקֳבֵל
טוּרָא הַהוּא׃ (ד) וּפְסַל תְּרֵין
לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְאַקְדֵּם מֹשֶׁה
בְּצַפְרָא וּסְלֵיק לְטוּרָא דְסִינַי כְּמָא
דְפַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ וּנְסִיב בִּידֵיהּ
תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא׃ (ה) וְאִתְגְּלֵי
יְיָ בַּעֲנָנָא וְאִתְעַתַּד עִמֵּיהּ תַּמָּן
וּקְרָא בִשְׁמָא דַיְיָ׃ (ו) וְאַעֲבַר יְיָ
שְׁכִינְתֵּיהּ עַל אַפּוֹהִי וּקְרָא יְיָ יְיָ
אֱלָהָא רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא מַרְחִיק רְגַז
וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְרָן וּקְשׁוֹט׃ (ז) נָטַר
טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין שָׁבִיק לַעֲוָן
וְלִמְרוֹד וּלְחוֹבִין סְלַח לִדְתַיְיבִין
לְאוֹרַיְיתֵיהּ וְלִדְלָא תַיְיבִין לָא מְזַכֵּי

ג. והתגלה. ד. והזדמן. ה. שכינתו. ו. אוהב. ז. מרחיק רוגז ומרבה לעשות טוב. ח. עוזב. ט. ולמרד. י. סולח לשבים לתורתו ולאלו שלא שבים לא מנקה.

רש"י

(ג) **ואיש לא יעלה עמך.** הראשונות על ידי שהיו בתשובות וקולות וקהלות, שלטה בהן עין רעה, אין לך מדה יפה מן הצניעות: (ה) **ויקרא בשם ה׳.** מתרגמינן וּקְרָא בִּשְׁמָא דה׳: (ו) **יי׳ יי׳.** מדת רחמים היא, אחת קודם שיחטא, ואחת לאחר שיחטא ושוב: **אל.** אף זו מדת רחמים, וכן הוא אומר, אֵלִי אֵלִי לָמָה עֲזַבְתָּנִי (תהלים כב ב), ואין לומר למדת הדין למה עזבתני, כך מצאתי במכילתא: **ארך אפים.** מאריך אפו, ואינו ממהר ליפרע, שמא יעשה תשובה: **ורב חסד.** לצריכים חסד, שאין להם זכיות כל כך: **ואמת.** לשלם שכר טוב לעושי רצונו: (ז) **נצר חסד.** שהאדם עושה לפניו: **לאלפים.** לשני אלפים דורות. (עון ופשע) עונות, אלו הזדונות. פשעים, אלו המרדים שאדם עושה להכעיס: **ונקה לא ינקה.** לפי פשוטו משמע, שאינו מוותר על העון לגמרי, אלא נפרע ממנו מעט מעט. ורבותינו דרשו, מנקה הוא לשבים ולא ינקה לשאינן שבים:

מקורי רש"י

ד. עי׳ תנחומא (כי תשא פרק לא): והיה נכון לבקר כך בראשונה ויהי ביום השלישי בהיות הבקר וגו׳ וכאן וגם איש אל יראה, הלוחות ראשונות על שנתנו בפומבי, לפיכך שלטה בהם עין הרע ונשתברו. וכאן א״ל הקב״ה אין לך יפה מן הצניעות, שנאמר (מיכה ו) ומה ה׳ דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת. **ועי׳** ילקוט שמעוני ח״א (רמז קמח): ויאמר יעקב לבניו למה תתראו (בראשית מ״ב, א) אל תראו עצמכם בפני בני עשו ובפני בני ישמעאל כאלו אתם שבעים אמר להם יעקב לבניו בבקשה מכם היו מצניעים את עצמכם שאין קשה מעין הרע, לוחות הראשונות על ידי שנתנו בקולות נשתברו, אבל לוחות אחרונות שנאמר ואיש לא יעלה עמך, נתקיימו. **ה.** עי׳ ראש השנה (יז ע״ב): ה׳ ה׳, אני הוא קודם שיחטא האדם ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה. **ו.** עי׳ מכילתא (פרשת השירה פרשה ג): אלי. עמי ינהוג במדת הרחמים ועם אבותי נהג במדת רחמים. ומנין שאין אלי אלא מדת רחמים שנא׳ (תהלים כ״ב) אלי אלי למה עזבתני ואומר (במדבר י״ב) אל נא רפא נא לה ואומר (תהלים קי״ח) אל ה׳ ויאר לנו. **ז.** עי׳ מדרש שוחר טוב על תהלים (מזמור עז): מה עשה חבקוק הנביא, צר צורה ועמד בתוכה, אמר לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם, איני זז מכאן עד שתודיעני כמה אתה נותן ארך אפים לרשעים בעולם הזה, אמר לו הקדוש ברוך הוא אלי קראת ולא היית מהרהר אחרי, חייך שאני עונה אותך ומודיעך, אמר לו אני נותן להם ארך אפים בעולם הזה, כדי שיחזרו בתשובה לפני, ויעשו להם זדונות כשגגות. **ח.** עי׳ שמות רבה (פרשה מד פסקה ט): לאלפים לאוהבי, וכתיב (ישעיה מא) זרע אברהם אוהבי אמרת לאברהם אני שומר לבניך חסד עד ב׳ אלפים דור, שנא׳ ועושה חסד לאלפים. **ט.** עי׳ יומא (לו ע״ב): במשה הוא אומר נשא עון ופשע וחטאה דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים עונות אלו הזדונות, וכן הוא אומר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה פשעים אלו המרדים וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי ואומר אז תפשע לבנה בעת ההיא לכל חטאתם אלו השגגות וכן הוא אומר נפש כי תחטא בשגגה. **י.** עי׳ שם (פו ע״א): תניא רבי אלעזר אומר, אי אפשר לומר נקה שכבר נאמר לא ינקה, ואי אפשר לומר לא ינקה שכבר נאמר נקה, הא כיצד, מנקה הוא לשבין ואינו מנקה לשאינן שבין.

פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־בְּנֵי בָנִים עַל־
שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים: ח וַיְמַהֵר מֹשֶׁה וַיִּקֹּד אַרְצָה
וַיִּשְׁתָּחוּ: ט וַיֹּאמֶר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
אֲדֹנָי יֵלֶךְ־נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף
הוּא וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ: ששי
י וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל־עַמְּךָ
אֶעֱשֶׂה נִפְלָאֹת אֲשֶׁר לֹא־נִבְרְאוּ בְכָל־הָאָרֶץ
וּבְכָל־הַגּוֹיִם וְרָאָה כָל־הָעָם אֲשֶׁר־אַתָּה בְקִרְבּוֹ
אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה כִּי־נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה
עִמָּךְ: יא שְׁמָר־לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם
הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ אֶת־הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי
וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי: יב הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּכְרֹת
בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא עָלֶיהָ
פֶּן־יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבֶּךָ: יג כִּי אֶת־מִזְבְּחֹתָם

בראש עמוד, סימן ב"ה שמ"ו

אונקלוס

מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין וְעַל
בְּנֵי בְנִין מְרָדִין עַל דַּר תְּלִיתָאֵי
וְעַל דַּר רְבִיעָאֵי: (ח) וְאוֹחִי מֹשֶׁה
וּכְרַע עַל אַרְעָא וּסְגִיד: (ט) וַאֲמַר
אִם כְּעַן[ל] אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ[מ] יְיָ
תְּהַךְ כְּעַן שְׁכִינְתָּא דַיְיָ בֵּינָנָא[נ] אֲרֵי
עַם קְשֵׁי קְדָל הוּא וְתִשְׁבּוֹק[ס] לְחוֹבָנָא
וּלְחַטָּאנָא וְתַחְסִינָנָא: (י) וַאֲמַר הָא
אֲנָא גָּזַר קְיָם קֳדָם[ע] כָּל עַמָּךְ אַעְבִּיד
פְּרִישָׁן[פ] דְּלָא אִתְבְּרִיאוּ בְּכָל אַרְעָא
וּבְכָל עַמְמַיָּא וְיֶחֱזֵי כָל עַמָּא די אַתְּ
בֵּינֵיהוֹן יַת עוֹבָדָא דַיְיָ אֲרֵי דְחֵיל[צ]
הוּא דַאֲנָא עָבֵיד עִמָּךְ: (יא) טָר
לָךְ יַת דַּאֲנָא מְפַקֶּדְךָ יוֹמָא דֵין
הָא אֲנָא מְתָרֵיךְ מִן קֳדָמָךְ יַת
אֱמוֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִיזָאֵי
וְחִיוָאֵי וִיבוּסָאֵי[ק]: (יב) אִסְתַּמַר לָךְ
דִּילְמָא תִּגְזַר קְיָם לְיָתֵיב אַרְעָא
די אַתְּ עָלֵיל עֲלַהּ דִּילְמָא יְהֵי
לְתַקְלָא בֵּינָךְ[ר]: (יג) אֲרֵי יַת אֲגוֹרֵיהוֹן

כ. מורדים על דור שלישי ועל דור רביעי. ל. עתה. מ. אהבה לפניך. נ. עתה השכינה של ה׳ בינינו. ס. ותעזוב. ע. לפני. פ. דברים מובדלים (ניסים) צ. יראה. ק. האמוריים וכנעניים והחיתיים והפריזיים והחיויים והיבוסיים. ר. ביניך.

רש"י

פקד עון אבות על בנים. כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם, שכבר פירש במקרא אחר, לשונאי[א]: **ועל רבעים.** דור רביעי, נמצאת מדה טובה מרובה על מדת פורענות אחת לחמש מאות, שבמדה טובה הוא אומר נוצר חסד לאלפים[ב]: (ח) **וימהר משה.** כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה, מיד **וישתחו:** (ט) **ילך נא ה׳ בקרבנו.** כמו שהבטחתנו, מאחר שאתה נושא עון, ואם עם קשה עורף הוא וימרו בך, ואמרת על זאת פן אלך בדרך, אתה תסלח לעוונינו וגו׳. יש כי במקום אם: ונחלתנו. ותתנו לך לנחלה (ס"א שתתן לנו נחלה) מיוחדת, זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך, שלא תשרה שכינתך על האומות [עובדי אלילים][ג]: (י) **כרת ברית.** על זאת: **אעשה נפלאת.** לשון ונפלינו, שתהיו מובדלים בזו מכל האומות, שלא תשרה שכינתי עליהם[ג]: (יא) **את האמרי** וגו׳. ו׳ אומות יש כאן, כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם[ד]:

מקורי רש"י

יא. עי׳ עי׳ ברכות (ז ע"א): כתיב פקד עון אבות על בנים, וכתיב ובנים לא יומתו על אבות, ורמינן קראי אהדדי, ומשנינן לא קשיא, הא כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, הא כשאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם. **יב.** עי׳ תוספתא סוטה (פרק ד ה"א): אין לי אלא מדת פורענות שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו, מדת הטוב מנין, אמרת מרובה מדת הטוב ממדת הפורענות על אחת מחמש מאות. במדת פורענות כת׳ פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים, במדת הטוב כת׳ ועושה חסד לאלפים, הוי אומ׳ מרובה מדת הטוב ממדת פורענות על אחד מחמש מאות. **יג.** עי׳ לעיל הערה ע. **טו.** עי׳ דברים רבה (פרשה ה פסקה יג): א"ר שמואל בר נחמן, מה עשה יהושע היה פורש דאטגמא בכל מקום שהיה הולך לכבוש, והיה כתוב בה מי שמבקש לילך ילך לו ומי שמבקש לעשות שלום יעשה ומי שיבקש לעשות מלחמה יעשה מה עשה הגרגשי פנה והלך לו מלפניהן ונתן לו הקב"ה ארץ יפה כארצו זו אפריקי. הגבעונים שהשלימו עשה להם יהושע שלום, אבל ל׳ ואחד מלכים שבאו להלחם עמו הפילם הקב"ה בידו.

תִּתֹּצוּן וְאֶת־מַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּן וְאֶת־אֲשֵׁרָיו
תִּכְרֹתוּן׃ יד כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר כִּי ר׳ רבתי
יְהוָה קַנָּא שְׁמוֹ אֵל קַנָּא הוּא׃ טו פֶּן־תִּכְרֹת
בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וְזָנוּ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ
לֵאלֹהֵיהֶם וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ׃ טז וְלָקַחְתָּ
מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנוּ בְנֹתָיו אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ
אֶת־בָּנֶיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן׃ יז אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא
תַעֲשֶׂה־לָּךְ׃ יח אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת
יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ
הָאָבִיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם׃ יט כָּל־
פֶּטֶר רֶחֶם לִי וְכָל־מִקְנְךָ תִּזָּכָר פֶּטֶר שׁוֹר וָשֶׂה׃
כ וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה ר׳ רבתי בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה
וַעֲרַפְתּוֹ כֹּל בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם׃

אונקלוס

תְּתַרְעוּן וְיַת קָמַתְהוֹן תְּתַבְּרוּן וְיַת
אַשֵּׁירֵיהוֹן תְּקַצְצוּן׃ (יד) אֲרֵי לָא
תִסְגּוֹד לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא[ש] אֲרֵי יְיָ קַנָּא
שְׁמֵיהּ אֵל קַנָּא הוּא׃ (טו) דִלְמָא
תִגְזַר קְיַיִם לְיָתֵיב אַרְעָא וְיִטְעוּן[ת]
בָּתַר טַעֲוַתְהוֹן[א] וִידַבְּחוּן לְטַעֲוַתְהוֹן[ב]
וְיִקְרוֹן לָךְ וְתֵיכוֹל מִדִּבְחֵיהוֹן׃
(טז) וְתִסַּב מִבְּנַתְהוֹן לִבְנָךְ וְיַטְעַיַּין[ג]
בְּנַתְהוֹן בָּתַר טַעֲוַתְהֶן[ד] וְיִטְעָיַין[ה]
יַת בְּנָךְ בָּתַר טַעֲוַתְהֶן[ו]׃ (יז) דַחֲלַן
דְמַתְּכָא[ז] לָא תַעֲבֵיד לָךְ׃ (יח) יַת
חַגָּא דְפַטִירַיָּא תִּיטַר שַׁבְעָא יוֹמִין
תֵּיכוֹל פַּטִירָא כְּמָא[ח] דְפַקֵּידְתָּךְ לִזְמַן
יַרְחָא דְאַבִּיבָא אֲרֵי בְּיַרְחָא דְאַבִּיבָא
נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם׃ (יט) כָּל פְּתַח וַלְדָא
דִילִי הוּא וְכָל בְּעִירָךְ[ט] דִכְרִין תַּקְדִישׁ
בְּכוֹר[י] תּוֹר וְאִימַר׃ (כ) וּבוּכְרָא[כ]
דַחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִמְרָא וְאִם לָא
תִפְרוֹק וְתִנְקְפֵיהּ[ל] כָּל בּוּכְרָא דִבְנָךְ
תִּפְרוֹק וְלָא יִתְחֲזוּן קֳדָמַי[מ] רֵיקָנִין׃

ש. לטעויות העמים. ת. ויטעו. א. טעויותיהם. ב. טעויותיהם. ג. תטענה. ד. טעויותיהם. ה. ויטעו. ו. טעויותיהם.
ז. יראה של מתכת. ח. כמו. ט. בהמתך. י. זכרים תקדיש, בכור. כ. ובכור. ל. ותכהו. מ. לפני.

רש״י

(יג) **אשריו.** הוא אילן שעובדים אותו: (יד) **קנא שמו.** מקנא להפרע ואינו מוותר. וזהו כל לשון קנאה, אותו בנצחונו ופורע מעוזביו: (טו) **ואכלת מזבחו.** כסבור אתה שאין עונש באכילתו, ואני מעלה עליך כמודה בעבודתו, שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך: (יח) **חדש האביב.** חדש הַבִּכּוּר, שהתבואה מבכרת בבישולה: (יט) **כל פטר רחם לי.** באדם: **וכל מקנך תזכר וגו׳.** וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה, אשר יפטור זכר את רחמה. **פטר.** לשון פתיחה, וכן פּוֹטֵר מַיִם רֵאשִׁית מָדוֹן (משלי יז יד). תי״ו של תזכר לשון נקבה היא, מוסב על היולדת: (כ) **ופטר חמור.** ולא שאר בהמה טמאה[טז]: **תפדה בשה.** נותן שה לכהן, והוא חולין ביד כהן, ופטר חמור מותר בעבודה לבעליס: **וערפתו.** עורפו בקופין, הוא הפסיד ממון כהן, לפיכך יופסד ממונו[יז]: **כל בכור בניך תפדה.** חמשה סלעים פדיונו קצוב, שנאמר וּפְדוּיָו מִבֶּן חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה (במדבר יח טז): **ולא יראו פני ריקם.** לפי פשוטו של מקרא, דבר בפני עצמו הוא, ואינו מוסב על הבכור, שאין במצות בכור ראיית פניס, אלא אזהרה אחרת היא, וכשתעלו לרגל לראות, לא יראו פני ריקם, מצוה עליכם להביא עולת ראיית פניס. ולפי מדרש ברייתא, מקרא יתר הוא, ומופנה לגזרה שוה, ללמד על הענקתו של עבד עברי שהיא חמשה סלעים מכל מין ומין, כפדיון בכור, במסכת קדושין (יז ע״א)[יח]:

מקורי רש״י

טז. עי׳ מכילתא בא (פרשה יח): ופטר חמור תפדה בשה. למה נאמר, לפי שנאמר (במדבר י״ח) אך פדה תפדה שומע אני כל בכור בהמה טמאה במשמע, ת״ל ופטר חמור תפדה בשה. חמור אתה פודה ואי אתה פודה כל בכור בהמה טמאה. דבר אחר כל פטר חמור תפדה בשה יכול כל פטר חמור אתה פודה בשה ושאר בהמה טמאה בכסות וכליסף ת״ל אך. **יז.** עי׳ שם: אם לא תפדה וערפתו אם אין אתה פודהו עורפהו הואיל ואבדתי נכסי כהן אף נכסיך יאבדו. ומנין שאסור בהנאה, נאמר כאן עריפה ונאמר להלן (דברים כ״א) עריפה, מה להלן אסור בהנאה אף כאן אסור בהנאה. **יח.** ז״ל: תנו רבנן, כמה מעניקים לו, חמש סלעים מכל מין ומין שהן חמש עשרה סלעים דברי ר׳ מאיר ר׳ יהודה אומר שלשים כשלשים של עבד ר״ש אומר חמשים כחמשים שבערכין אמר מר

כא שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת
בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת׃ כב וְחַג שָׁבֻעֹת תַּעֲשֶׂה
לְךָ בִּכּוּרֵי קְצִיר חִטִּים וְחַג הָאָסִיף תְּקוּפַת
הַשָּׁנָה׃ כג שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ
אֶת־פְּנֵי הָאָדֹן יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ כד כִּי־אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפָּנֶיךָ
וְהִרְחַבְתִּי אֶת־גְּבֻלֶךָ וְלֹא־יַחְמֹד אִישׁ אֶת־
אַרְצְךָ בַּעֲלֹתְךָ לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה׃ כה לֹא־תִשְׁחַט עַל־חָמֵץ
דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין לַבֹּקֶר זֶבַח חַג הַפָּסַח׃

אונקלוס

(כא) שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וּבְיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ בִּזְרוֹעָא וּבַחֲצָדָא
תְּנוּחַ׃ (כב) וְחַגָּא דְּשָׁבוּעַיָּא תַּעֲבֵיד
לָךְ בִּכּוּרֵי חֲצַד חִטִּין וְחַגָּא דִּכְנָשָׁא
בְּמִפְקָא דְשַׁתָּא׃ (כג) תְּלַת זִמְנִין
בְּשַׁתָּא יִתְחֲזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם
רִבּוֹן עַלְמָא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃
(כד) אֲרֵי אֶתָּרִיךְ עַמְמִין מִן קֳדָמָךְ
וְאַפְּתֵי יַת תְּחוּמָךְ וְלָא יַחְמֵיד
אֱנָשׁ יַת אַרְעָךְ בְּמִסְקָךְ לְאִתְחַזָּאָה
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תְּלַת זִמְנִין בְּשַׁתָּא׃
(כה) לָא תִכּוֹס עַל חָמִיעַ דַּם
פִּסְחִי וְלָא יְבִיתוּן לְצַפְרָא בַּר
מִמַּדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא דְּפִסְחָא׃

נ. בזריעה. ס. בצאת. ע. לפני רבונו של עולם. פ. אגרש. צ. לפני. ק. ילינו. ר. חוץ מהמזבח חלב.

רש"י

(כא) **בחריש ובקציר תשבת.** למה נזכר חריש וקציר, יש מרבותינו אומרים, על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית, ללמדך שמוסיפין מחול על הקדש, וכך משמעו, ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות, ועבודת ו' הימים שהתרתי לך, יש שנה שהחריש והקציר אסור, ואין צריך לומר חריש וקציר של שביעית, שהרי כבר נאמר שָׁדְךָ לֹא תִזְרָע וגו' (ויקרא כה ד). ויש אומרים שאינו מדבר אלא בשבת, וחריש וקציר שהוזכר בו לומר לך, מה חריש רשות אף קציר רשות, יצא קציר העומר שהוא מצוה, ודוחה את השבת[יט]: (כב) **בכורי קציר חטים.** שאתה מביא בו שתי הלחם מן החטים. **בכורי** שהיא מנחה ראשונה הבאה מן החדש של חטים למקדש, כי מנחת העומר הבאה בפסח, מן השעורים היא: **וחג האסיף.** בזמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית. אסיפה זו לשון הכנסה לבית, כמו וַאֲסַפְתּוֹ אֶל תּוֹךְ בֵּיתֶךָ (דברים כב ב): **תקופת השנה.** שהיא בחזרת השנה, בתחלת השנה הבאה: **תקופת.** לשון מסיבה והקפה: (כג) **כל זכורך.** כל הזכרים שבך. הרבה מצות בתורה נאמרו ונכפלו, ויש מהם שלש פעמים וארבע, לחייב ולענוש על מנין לאוין שבהם, ועל מנין עשה שבהם: (כד) **אוריש.** כתרגומו אֲתָרֵךְ, וכן הָאֵל רָשׁ (דברים ג לא), וכן וַיּוֹרֶשׁ אֶת הָאֱמֹרִי (במדבר כא לב), לשון גירושין: **והרחבתי את גבלך.** ואתה רחוק מבית הבחירה, ואינך יכול לראות לפני תמיד, לכך אני קובע לך שלשה רגלים הללו: (כה) **לא תשחט** וגו'. לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים, אזהרה לשוחט, או לזורק, או לאחד מבני חבורה[כא]: **ולא ילין.** כתרגומו, אין לינה מועלת בראש המזבח, ואין לינה אלא בעמוד השחר[כא]: **זבח חג הפסח.** אמוריו, ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואברים:

מקורי רש"י

חמש סלעים מכל מין ומין שהם חמש עשרה סלעים דברי ר' מאיר ור"מ מנינא אתא לאשמועינן, הא קמ"ל, מיבצר הוא דלא מבצר ליה מהאי מנינא, ואי בצר ליה מחד מינא וטפי ליה מחד מינא, לית לן בה. מאי טעמא דרבי מאיר. יליף ריקם ריקם מבכור, מה להלן חמש סלעים, אף כאן חמש סלעים. ואימא: חמש סלעים מכולהו. אי כתיב ריקם לבסוף - כדקאמרת, השתא דכתיב ריקם ברישא, שדי ריקם אצאן ריקם אגורן, ריקם איקב. ונילף ריקם ריקם מעולת ראיה, אמר קרא: אשר ברכך יי' אלהיך. **יט.** עי' משנה שביעית (פרק א משנה ד): בחריש ובקציר תשבת, אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית, אלא חריש של ערב שביעית שהוא נכנס בשביעית, וקציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית. רבי ישמעאל אומר, מה חריש רשות, אף קציר רשות, יצא קציר העמר. **כ.** עי' פסחים (ה ע"א): לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים, דברי רבי ישמעאל. ועי' שם (סג ע"ב): השוחט את הפסח על החמץ, עובר בלא תעשה. אימתי, בזמן שהוא לשוחט או לזורק או לאחד מבני חבורה. **כא.** עי' זבחים (פז ע"א): בעא מיניה רבא מרבה, לינה מועלת בראשו של מזבח, או אינה מועלת בראשו של מזבח, היכי דמי, אילימא דלא ירדו, השתא לנו בעזרה אמרת דלא ירדו, בראשו של

כו רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ שביעי
כז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתָב־לְךָ אֶת־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה כִּי עַל־פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אִתְּךָ
בְּרִית וְאֶת־יִשְׂרָאֵל׃ כח וַיְהִי־שָׁם עִם־יְהוָה
אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַל
וּמַיִם לֹא שָׁתָה וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֶת דִּבְרֵי
הַבְּרִית עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים׃ כט וַיְהִי בְּרֶדֶת מֹשֶׁה
מֵהַר סִינַי וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיַד־מֹשֶׁה בְּרִדְתּוֹ
מִן־הָהָר וּמֹשֶׁה לֹא־יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו
בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ׃ ל וַיַּרְא אַהֲרֹן וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־
מֹשֶׁה וְהִנֵּה קָרַן עוֹר פָּנָיו וַיִּרְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו׃

אונקלוס

(כו) רֵישׁ בְּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָבᵗ׃ (כז) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּתַב לָךְ יַת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין אֲרֵי עַל מֵימַרᵃ פִּתְגָמַיָּא הָאִילֵּין גְּזָרִית עִמָּךְ קְיָים וְעִם יִשְׂרָאֵל׃ (כח) וַהֲוָה תַמָּן קֳדָמᵇ יְיָ אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילְוָן לַחְמָא לָא אֲכַל וּמַיָּא לָא אִשְׁתֵּי וּכְתַב עַל לוּחַיָּא יַת פִּתְגָמֵי קְיָימָא עַשְׂרָא פִּתְגָמִין׃ (כט) וַהֲוָה כַּד נְחַת מֹשֶׁה מִטּוּרָא דְסִינַי וּתְרֵין לוּחֵי דְסַהֲדוּתָא בִּידָא דְמֹשֶׁה בְּמֵיחַתֵּיהּ מִן טוּרָא וּמֹשֶׁה לָא יְדַע אֲרֵי סְגֵי זִיו יְקָרָאᶜ דְאַפּוֹהִי בְּמַלָּלוּתֵיהּ עִמֵּיהּ׃ (ל) וַחֲזָא אַהֲרֹן וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת מֹשֶׁה וְהָא סְגֵי זִיו יְקָרָאᵈ דְאַפּוֹהִי וּדְחִילוּ מִלְּאִתְקָרָבָא לְוָתֵיהּ׃

ש. מקדש ה׳. ת. תאכלו בשר בחלב.
א. אמירת. ב. לפני. ג. רב זיו כבוד.
ד. רב זיו כבוד.

רש״י

(כו) **ראשית בכורי אדמתך.** משבעת המינין האמורים בשבח ארצך, חֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וגו׳ (דברים ח ח), **ודבש,** הוא דבש תמריסכב: **לא תבשל גדי.** אזהרה לבשר וחלב, ושלש פעמים כתוב בתורה, אחד לאכילה, ואחד להנאה, ואחד לאיסור בישולג: **גדי.** כל ולד רך במשמע, ואף עגל וכבש, ממה שהולרך לפרש בכמה מקומות גדי עזים, למדת שגדי סתם כל יונקים במשמע: **בחלב אמו.** פרט לעוף, שאין לו חלב אם, שאין איסורו מן התורה אלא מדברי סופרים כד: (כז) **את הדברים האלה.** ולא אתה רשאי לכתוב תורה שבעל פה כה: (כט) **ויהי ברדת משה.** כשהביא לוחות אחרונות ביום הכפורים: **כי קרן.** לשון קרניים, שהאור מבהיק ובולט כמין קרן. ומהיכן זכה משה לקרני ההוד, רבותינו אמרו מן המערה, שנתן הקב״ה ידו על פניו, שנאמר וְשַׂכֹּתִי כַפִּיכו (לעיל לג כב): (ל) **ויראו מגשת אליו.** בא וראה כמה גדולה כחה

מקורי רש״י

מזבח מיבעיא, ואלא דירדו, לשלחן מדמינן לה, דתנן, אפילו הן על השלחן ימים רבים אין בכך כלום, או דילמא לקרקע מדמינן. א״ל, אין לינה בראשו של מזבח. קיבלה מיניה או לא, ת״ש, דאיתמר, איברים שלנו בעזרה מקטר והולך כל הלילה, לן בראשו של מזבח מקטר והולך לעולם. ירדו, רבה אמר יעלו, רבא אמר לא יעלו, ש״מ לא קיבלה מיניה, ש״מ. **כב.** עי׳ ירושלמי ביכורים (פרק א ה״ג): משנה, אין מביאין ביכורים חוץ משבעת המינים וכו׳. גמ׳, אילו כתיב [דברים כו ב] ולקחת ראשית כל פרי האדמה הייתי אומר כל הדברים יהו חייבים בבכורים ת״ל מראשית ולא כל ראשית. אם מראשית ולא כל ראשית אין לך אלא חיטים ושעורים בלבד תלמוד לומר פרי אדמתך ריבה. וריבה את הכל. נאמר כאן ארצך ונאמר כאן [שם ח ח] ארץ חיטה ושעורה מה ארץ שנאמר להלן בשבעת המינים הכתוב מדבר אף ארץ שנאמר כאן בשבעת המינים הכתוב מדבר. **כג.** עי׳ (קידושין נז ע״ב): תנא דבי ר׳ ישמעאל, לא תבשל גדי בחלב אמו ג״פ, אחד איסור אכילה, ואחד איסור הנאה, ואחד איסור בישול. **כד.** עי׳ שבת (קל ע״א): יכול יהא אסור לבשל בחלב תלמוד לומר בחלב אמו, יצא עוף שאין לו חלב אם. **כה.** עי׳ גיטין (ס ע״ב): דרש רבי יהודה בר נחמני מתורגמניה דרבי שמעון בן לקיש כתיב כתוב לך את הדברים האלה וכתיב כי ע״פ הדברים האלה הא כיצד דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרן בכתב. דבי רבי ישמעאל תנא, אלה אלה אתה כותב ואי אתה כותב הלכות. אמר רבי יוחנן לא כרת הקדוש ברוך הוא ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבעל פה, שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל. **כו.** עי׳ תנחומא (כי תשא פרק לז): ויהי ברדת משה מהר סיני ומשה לא ידע כי קרן מנין זכה משה לקרני ההוד ארז״ל מן המערה שנאמר והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור נתן הקב״ה כף ידו עליו ומשם זכה לקרני ההוד וכן הוא אומר קרנים מידו לו ושם חביון עוזו (חבקוק ג).

לא וַיִּקְרָא אֲלֵהֶם מֹשֶׁה וַיָּשֻׁבוּ אֵלָיו אַהֲרֹן וְכָל־
הַנְּשִׂאִים בָּעֵדָה וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם: לב וְאַחֲרֵי־כֵן
נִגָּשׁוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְצַוֵּם אֵת כָּל־אֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה אִתּוֹ בְּהַר סִינָי: מפטיר לג וַיְכַל מֹשֶׁה מִדַּבֵּר
אִתָּם וַיִּתֵּן עַל־פָּנָיו מַסְוֶה: לד וּבְבֹא מֹשֶׁה לִפְנֵי
יְהוָה לְדַבֵּר אִתּוֹ יָסִיר אֶת־הַמַּסְוֶה עַד־צֵאתוֹ
וְיָצָא וְדִבֶּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר יְצֻוֶּה:
לה וְרָאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־פְּנֵי מֹשֶׁה כִּי קָרַן עוֹר
פְּנֵי מֹשֶׁה וְהֵשִׁיב מֹשֶׁה אֶת־הַמַּסְוֶה עַל־פָּנָיו
עַד־בֹּאוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ: ס ס ס

אונקלוס

(לא) וּקְרָא לְהוֹן מֹשֶׁה וְתָבוּ לְוָתֵיהּ אַהֲרֹן וְכָל רַבְרְבֵיָא בִּכְנִישְׁתָּא[ה] וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִמְּהוֹן: (לב) וּבָתַר כֵּן אִתְקְרִיבוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּפַקֵּדִינוּן יַת כָּל דִּי מַלֵּיל יְיָ עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינָי: (לג) וְשֵׁיצֵי מֹשֶׁה מִלְּמַלָּלָא עִמְּהוֹן וִיהַב עַל אַפּוֹהִי בֵּית אַפֵּי[ו]: (לד) וְכַד עָלֵיל מֹשֶׁה לְקֳדָם יְיָ לְמַלָּלָא עִמֵּה מַעֲדֵי יַת בֵּית אַפּוֹהִי[ז] עַד מִפְּקֵיהּ וְנָפֵיק וּמְמַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת דְּמִתְפַּקֵּד: (לה) וַחֲזַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת אַפֵּי מֹשֶׁה אֲרֵי סְגִי זִיו יְקָרָא[ח] דְּאַפֵּי מֹשֶׁה וּמְתִיב מֹשֶׁה יַת בֵּית אַפֵּי[ט] עַל אַפּוֹהִי עַד דַּעֲלֵיל לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ:

ה. באסיפת. ו. בית פנים. ז. בית פנים.
ח. רב זיו כבוד. ט. בית פנים.

קל"ט פסוקים. חננא"ל סימן. ומפטירין וישלח אחאב. במלכים א' פרק י"ח

רש"י

של עבירה, שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מהו אומר, וּמַרְאֵה כְּבוֹד ה' כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (לעיל כד יז), ולא ירחים ולא מזדעזעים[כז], ומשעשו את העגל, אף מקרני הודו של משה היו מרתיעים ומזדעזעים: (לא) **הנשאים בעדה.** כמו נשיאי העדה: **וידבר משה אלהם.** שליחותו של מקום, ולשון הווה הוא כל הענין הזה: (לב) **ואחרי כן נגשו.** אחר שלמד לזקנים, חוזר ומלמד הפרשה או ההלכה לישראל. תנו רבנן, כילד סדר המשנה, משה היה לומד מפי הגבורה, נכנס אהרן, שנה לו משה פרקו, נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה, נכנסו בניו, שנה להם משה פרקם, נסתלקו הם, ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן, נכנסו זקנים, שנה להם משה פרקם, נסתלקו זקנים ישבו לגדדין, נכנסו כל העם, שנה להם משה פרקם, נמצא ביד כל העם א', ביד הזקנים ב', ביד בני אהרן שלשה, ביד אהרן ארבעה וכו', כדאיתא בעירובין (נד ע"ב)[כח]: (לג) **ויתן על פניו מסוה.** כתרגומו בֵּית אַפֵּי, לשון ארמי הוא בגמרא סְוִי לְבָּא, ועוד בכתובות (ס ע"א), הוה קא מסוה לאפה, לשון הבטה, היה מסתכל בה, אף כאן מסוה, בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים, ולכבוד קרני ההוד שלא יזוזו הכל מהם, היה נותן המסוה כנגדן, ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל, ובשעה שהמקום נדבר עמו עד לאתו, ובצאתו יצא בלא מסוה: (לד) **ודבר אל בני ישראל.** וראו קרני ההוד בפניו, וכשהוא מסתלק מהם: (לה) **והשיב משה את המסוה על פניו עד באו לדבר אתו.**

וכשבא לדבר אתו נוטלו מעל פניו:

חסלת פרשת כי תשא

מקורי רש"י

כז. עי' ספרי נשא (פיסקא א): רבי שמעון בן יוחאי אומר, בוא וראה מה כח עבירה קשה. שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מה נאמר בהם (שמות כד) ומראה כבוד ה' כאש אוכלת. לא יריאים ולא מזדעזעים. משפשטו ידיהם בעבירה מה נאמר בהם (שם לד) וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו ויירא מגשת אליו. **כח.** ז"ל: תנו רבנן כיצד סדר משנה משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן ושנה לו משה פירקו נסתלק אהרן וישב לשמאל משה נכנסו בניו ושנה להן משה פירקן נסתלקו בניו אלעזר ישב לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן רבי יהודה אומר לעולם אהרן לימין משה חוזר נכנסו זקנים ושנה להן משה פירקן נסתלקו זקנים נכנסו כל העם ושנה להן משה פירקן נמצאו ביד אהרן ארבעה ביד בניו שלשה וביד הזקנים שנים וביד כל העם אחד נסתלק משה ושנה להן אהרן פירקו נסתלק אהרן שנו להן בניו פירקן נסתלקו בניו שנו להן זקנים פירקן נמצא ביד הכל ארבעה.